

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ІМЕНІ ГЕРОЇВ
ЧОРНОБИЛЯ

Іващенко Оксана Алімівна

Ненько Юлія Петрівна

**ОСНОВИ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

Навчально-методичний посібник

Черкаси 2023

УДК 614.84:378.635.5:159.9

**Рекомендовано до друку методичною радою Черкаського інституту
пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
(протокол № 5 від 24.04.2023р.)**

Рецензент

Шевченко О.Т. – проректор з науково-методичної роботи Черкаської медичної академії, кандидат психологічних наук, заслужений працівник охорони здоров'я України

Іващенко О.А., Ненько Ю.П. Основи психолого-педагогічної компетентності : Навч.-метод. посіб. Черкаси : ЧШБ, 2023. 88с.

Навчально-методичний посібник присвячений проблемі формування психолого-педагогічної компетентності здобувачів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України. У посібнику запропоновані сучасні погляди на реалізацію компетентнісного підходу в освіті, з'ясована сутність поняття психолого-педагогічної компетентності, проаналізовані особливості психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців ДСНС України, критерії та показники її сформованості.

ЗМІСТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	3
Структура спецкурсу «Основи психолого-педагогічної компетентності»....	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I.	
Психолого-педагогічна компетентність у науковій літературі.....	16
Тема 1. Компетентнісний підхід у підготовці фахівців: сучасні погляди.....	16
Тема 2. Сутність поняття психолого-педагогічної компетентності в процесі підготовки фахівців у закладах вищої освіти.....	30
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II.	
Психолого-педагогічна компетентність фахівців ДСНС України.....	44
Тема 3. Особливості професійної діяльності фахівців ДСНС України.....	44
Тема 4. Формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України.....	59
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	82

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Розбудова державності України, нового гуманного, демократичного суспільства актуалізує проблеми, пов'язані з підготовкою компетентного фахівця, спроможного адекватно сприймати зміни в суспільному житті, свідомо виявляти небайдужість, спрямовувати зусилля на узгодження власних внутрішніх резервів із зовнішніми, іноді складними умовами життя. Створення належних психолого-педагогічних умов для формування компетентності майбутнього фахівця, підвищення соціальної активності, реалізація здібностей нині стають не лише пріоритетним напрямом державної політики, але й головним завданням педагогічної науки.

Наріжна проблема розвитку сучасної системи освіти – якість підготовки компетентних фахівців, на чому наголошено в законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти. Проблемі компетентності фахівців присвячено праці таких учених, як: Н. Бібік, О. Гура, Я. Кічук, А. Кузьмінський, О. Кучай, О. Пометун, Г. Яворська та ін. Проблеми забезпечення професійної діяльності фахівців екстремальних професій проаналізовано в студіях О. Бикової, В. Бута, Г. Грибенюка, Л. Дягілевої, М. Коваля, М. Кришталя, С. Миронця та ін.

Психолого-педагогічні аспекти професійної підготовки фахівців профільних навчальних закладів ДСНС України з'ясовано в дослідженнях В. Бута, О. Керницького, А. Куфлієвського, С. Миронця, В. Михайлюка, В. Покалюка, В. Садкового, О. Скленя та ін. У роботах наголошено на провідній ролі психолого-педагогічної компетентності фахівців ДСНС України як необхідній умові їхньої професійної діяльності, зосереджено увагу на психолого-педагогічних якостях особистості фахівця, що формуються в навчально-виховному процесі і є рушієм у становленні кваліфікованого спеціаліста.

Мета запропонованого спецкурсу – підвищення рівня психолого-педагогічних знань щодо проблеми компетентності, з'ясування

особливостей психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців ДСНС України.

Завдання дисципліни: ознайомити тих, хто навчається, з особливостями впровадження компетентнісного підходу у вищу освіту; схарактеризувати сутність, структуру поняття психолого-педагогічної компетентності та її необхідність для майбутньої професійної діяльності; дослідити проблему психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців ДСНС України до професійної діяльності; виокремити критерії та показники сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України;

Концептуальними у стратегії побудови спецкурсу були діяльнісний та системний підходи.

Діяльнісний підхід сприяв забезпеченню педагогічного управління складовими процесу навчання, а також стимулюванню активності суб'єктів цього процесу. Системний підхід спрямовував педагогічні зусилля на забезпечення взаємодії компонентів процесу формування екологічного світогляду спеціаліста, розкриття внутрішнього механізму функціонування означеного процесу.

Пріоритетного значення набула реалізація загальноприйнятих науковцями принципів системного підходу: цілісності, структурності, інтегративності, ієрархічності, взаємодії системи з компонентами освітнього простору.

Посібник дасть змогу не лише ознайомитися з теоретичними основами формування психолого-педагогічної компетентності, а й з можливостями використання у цьому процесі інтерактивних технологій навчання.

СТРУКТУРА СПЕЦКУРСУ
«ОСНОВИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ»

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Очна (денна)
Статус дисципліни	вибіркова
Рік підготовки	4-й
Семестр	1-й
Обсяг дисципліни:	
- в кредитах ЄКТС	2
- кількість модулів	1
- загальна кількість годин	60
Розподіл часу за навчальним планом:	
- лекції (годин)	8
- практичні заняття (годин)	-
- семінарські заняття (годин)	8
- лабораторні заняття (годин)	32
- курсовий проект (робота) (годин)	-
- інші види занять (годин)	-
- самостійна робота (годин)	12
- індивідуальні завдання (науково-дослідне) (годин)	-
- підсумковий контроль (залік)	диф.залік

Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I

Психолого-педагогічна компетентність у науковій літературі

Тема 1. Компетентнісний підхід у підготовці фахівців: сучасні погляди

Компетентнісний підхід у науковій літературі. Основні поняття компетентнісного підходу: «компетентність», «компетенція», «компетентний». Етапи розвитку компетентнісного підходу. Стан опрацювання компетентнісного підходу в Америці та країнах Європи. Розробленість компетентнісного підходу в Україні.

Тема 2. Сутність поняття психолого-педагогічної компетентності в процесі підготовки фахівців у закладах вищої освіти

Поняття психолого-педагогічної компетентності у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників. Сутність поняття психолого-педагогічної компетентності. Структура поняття психолого-педагогічної компетентності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

Психолого-педагогічна компетентність фахівців ДСНС України

Тема 3. Особливості професійної діяльності фахівців ДСНС України

Програмні результати навчання та компетентності здобувачів відомчих ЗВО ДСНС України. Критерії сформованості психолого-педагогічної компетентності фахівців ДСНС України. Показники готовності до професійної діяльності, психолого-педагогічні вміння та навички.

Тема 4. Формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України

Організаційно-педагогічні умови формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України. Використання інтерактивних технологій у процесі формуванні психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України.

ТЕМАТИКА ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

Лабораторне заняття 1. Розвиток комунікативності як важливого складника психолого-педагогічної компетентності

Методичне обладнання: білі аркуші А4, олівці, фломастери.

Зміст лабораторного заняття. Короткий екскурс викладача щодо проблеми психолого-педагогічної компетентності. Виконання психогімнастичних вправ на розвиток мислення, психологічної гнучкості, емпатії – «Дзеркало», «Поводир», «Лабіринт», «Втеча». Групова дискусія на тему «Чи важко мені взаємодіяти з оточенням». Рольова гра «Просвітницька лекція в ЗОШ». Малюнок на тему «Я педагог». Аналіз заняття, підбиття підсумків.

Лабораторне заняття 2. Розвиток емпатії, емоційної толерантності, педагогічної рефлексії в майбутнього фахівця пожежно-рятувальної служби

Методичне обладнання: білі аркуші А4, олівці, фломастери.

Зміст лабораторного заняття. Короткий екскурс викладача щодо проблеми емпатії, емоційності викладача. Проблема педагогічної рефлексії, її особливості. Виконання психогімнастичних вправ на розвиток емоційності, рефлексивності – «Подарунок», «Виявлення вдячності», «Сором», «Любов». Групові дискусії на тему: «Як я виявляю свої емоції», «Чи потрібен педагогові самоаналіз?». Рольова гра: «Ти мене не роздратуєш», «Непередбачувана ситуація». Малюнки на тему: «Я в службовій ситуації», «Конфлікт». Аналіз заняття, підбиття підсумків.

Лабораторне заняття 3. Розвиток творчості як важливого складника психолого-педагогічної компетентності

Методичне обладнання: білі аркуші А4, олівці, фломастери.

Зміст лабораторного заняття. Короткий екскурс викладача щодо проблеми творчості. Особливості творчого сприйняття світу педагогом.

Виконання психогімнастичних вправ на розвиток творчості – «Митець», «Папір та ножиці», «Пластилін», «Самота». Групові дискусії на тему: «Чи є місце творчості в педагогіці», «Творчість та її мета». Творча рольова гра (студенти самостійно обирають тематику). Малюнок на тему «Як я бачу себе в майбутній професії», груповий малюнок «Сприйняття одне одного». Аналіз заняття, підбиття підсумків.

Лабораторне заняття 4. Розвиток здатності до самоаналізу як умова професійного розвитку майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби

Методичне обладнання: білі аркуші А4, олівці, фломастери.

Зміст лабораторного заняття. Короткий екскурс викладача щодо проблеми самоаналізу та його ролі в професійному становленні. Виконання психогімнастичних вправ на розвиток самоаналізу – «Я йду на зустріч біді», «Я серед людей», «Перепона», «Образ». Розв’язання проблемних ситуацій та їх аналіз. Ділові ігри: «Я та керівник», «Проведення заходу». Аналіз заняття, підбиття підсумків.

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ п/п	Тема заняття	Кількість годин, відведених на семінарське заняття
1.	Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі.	2
2.	Психолого-педагогічна компетентність як одна з умов становлення фахівців.	2
3.	Психолого-педагогічна компетентність як програмний результат навчання.	2
4.	Компоненти моделі формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України	2

Розподіл дисципліни у годинах за формами організації освітнього процесу та видами навчальних занять

№	Назва модуля і теми	Кількість годин			
		Лекції	Семинарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота
1	2	3	4	5	6
	Змістовий модуль I. Психолого-педагогічна компетентність у науково-педагогічній літературі				
1.	Компетентнісний підхід у підготовці фахівців: сучасні погляди.	2			2
2.	Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі.		2		
3.	Розвиток комунікативності як важливого складника психолого-педагогічної компетентності.			8	
4.	Сутність поняття психолого-педагогічної компетентності в процесі підготовки фахівців у закладах вищої освіти.	2			2
5.	Психолого-педагогічна компетентність як одна з умов становлення фахівців.		2		
6.	Розвиток емпатії, емоційної толерантності, педагогічної рефлексії в майбутнього фахівця пожежно-рятувальної служби.			8	
	Всього годин за I модуль	4	4	16	4

Змістовий модуль II. Психолого-педагогічна компетентність фахівців ДСНС України					
1.	Особливості професійної діяльності фахівців ДСНС України.	2			2
2.	Психолого-педагогічна компетентність як програмний результат навчання.		2		
3.	Розвиток творчості як важливого складника психолого-педагогічної компетентності.			8	
4.	Формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України.	2			2
5.	Компоненти моделі формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України		2		
6.	Розвиток здатності до самоаналізу як умова професійного розвитку майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби.			8	
	Контрольна робота.				2
	Залік.				2
	Всього годин за II модуль	4	4	16	8
	Всього годин	8	8	32	12

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Компетентнісний підхід в освіті.
2. Генеза розвитку компетентнісного підходу.
3. Розвиток компетентнісного підходу в Україні.
4. Поняття психолого-педагогічної компетентності в дослідженнях українських та зарубіжних учених.
5. Особливості психолого-педагогічної роботи фахівця ДСНС України.
6. Психолого-педагогічна підготовка фахівців у відомчих закладах вищої освіти.
7. Взаємозв'язок понять «професійна компетентність» та «психолого-педагогічна компетентність».
8. Методи формування психолого-педагогічної компетентності.
9. Критерії сформованості психолого-педагогічної компетентності.
10. Роль особистісних якостей у психолого-педагогічній діяльності фахівця ДСНС України під час проведення
11. Роль психолого-педагогічної компетентності в роботі фахівця ДСНС України.
12. Організаційно-педагогічні умови формування психолого-педагогічної компетентності.
13. Структура психолого-педагогічної компетентності.
14. Інтерактивні технології як засіб формування психолого-педагогічної компетентності.
15. Роль соціально-психологічного тренінгу у формуванні психолого-педагогічної компетентності.

ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТІВ

Реферат повинен мати таку структуру:

Найменування теми (на титульній сторінці).

План роботи (простий або розширений).

Вступ: обґрунтувати актуальність обраної теми, обов'язково надати загальний реферативний огляд наукової літератури з висвітлюваної проблеми.

Основна частина: розкрити сутність основних теоретичних питань, виходячи з аналізу наявної літератури, велику увагу приділити тлумаченню наукових понять, теоретичні положення ілюструвати прикладами, розкрити важливість основних питань для розвитку вищої школи.

Висновки бажано давати короткі, фіксовані (1, 2, 3 і т.п.) з попередньо викладеного матеріалу. Висновки можуть бути з кожного параграфу роботи. Підсумкові висновки з реферату є обов'язковими.

Література (15-20 сучасних джерел) з дотриманням встановлених правил бібліографічних описів. Джерела з Інтернету подаються з обов'язковим посиланням на адресу.

Обсяг реферату повинен складати 15-20 сторінок тексту через 1,5 інтервали (14 кегль).

Посилання на літературні джерела робити за вимогами позатекстових зносок.

Методичне забезпечення: опорні конспекти лекцій; навчально-методичний посібник; нормативні документи.

Форми та методи навчання: лекції, семінарські заняття, лабораторні (тренінгові) заняття, творчі завдання.

Методи оцінювання: поточне оцінювання, модульна контрольна робота, підсумковий контроль (залік).

Такий комплексний підхід до оцінювання знань дає змогу врахувати обсяг, якість засвоєного матеріалу, стимулювати самостійну роботу курсантів, аналізувати навчальний процес у динаміці.

Розподіл та накопичення балів, які отримують здобувачі, за видами навчальних занять та контрольними заходами з дисципліни

Модуль 1					Сума балів
Змістовий модуль 1 (Т.1-2)	Змістовий модуль 2 (Т.3-4)	Реферат	Модульна контрольна робота	Залік	
24	24	12	20	20	100

Таблиця відповідності результатів оцінювання знань з навчальної дисципліни за різними шкалами

За 100-бальною шкалою, що використовується в НУЦЗ України	За рейтинговою шкалою (ЄКТС)	За 4-бальною шкалою
90–100	А	Відмінно
80–89	В	Добре
65–79	С	
55–64	D	Задовільно
50–54	Е	
35–49	FX	Незадовільно
0–34	F	

ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТА ПІД ЧАС ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

20 балів. Глибоке оволодіння вузловими питаннями курсу. Системне, усвідомлене використання інформації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між окремими змістовими блоками. Вільна аргументація і використання необхідного понятійного апарату при розкритті проблеми. Мова грамотна, чітка, логічна. Здатність до аналітико-узагальнюючого викладу проблеми, вміння формулювати висновки і пропозиції науково-прикладного характеру.

15-19 балів. У цілому цілісне, усвідомлене оволодіння матеріалом. Щодо окремих питань – не проявляється достатній рівень засвоєння інформації. Аргументація при відповідях на питання, логічність і взаємозв'язок викладу матеріалу дещо знижені. Відчуваються певні

труднощі у випадках аналізу і узагальнення інформації, при формулюванні висновків.

7-14 балів. Фрагментарне, несистемне відтворення інформації. Наводяться лише окремі частини, без необхідного усвідомлення навчального матеріалу.

0-6 балів. Студент не володіє відповідним понятійним апаратом, робить безуспішні спроби висвітлити фрагменти окремих питань на репродуктивному, механічному рівні.

ПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Окресліть сутність поняття «психолого-педагогічна компетентність».
2. Що ви вкладаєте у зміст поняття «психолого-педагогічна компетентність»?
3. Висловіть свою думку, чи необхідна фахівцю ДСНС України психолого-педагогічна компетентність.
4. Що включає в себе поняття компетентності.
5. Якого фахівця можна назвати компетентним?
6. Назвіть відомих науковців, які займались проблемою компетентності в Україні.
7. Окресліть критерії психолого-педагогічної компетентності для фахівців ДСНС України.
8. Охарактеризуйте умови, що сприяють формуванню психолого-педагогічної компетентності фахівців ДСНС України.
9. Окресліть особливості психолого-педагогічної підготовки фахівців ДСНС України в системі вищої освіти.
10. Роль психолого-педагогічного тренінгу у формуванні психолого-педагогічної компетентності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I

Психолого-педагогічна компетентність у науковій літературі

ЛЕКЦІЯ 1. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ: СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ

Мета: проаналізувати етапи розвитку компетентісного підходу; розглянути погляди зарубіжних та вітчизняних вчених на основні поняття компетентісного підходу: «компетентність», «компетентний», «компетенція»; узагальнити інформацію про стан розробленості компетентісного підходу в Америці, країнах Європи та Україні.

План

1. Компетентісний підхід у науковій літературі.
2. Основні поняття компетентісного підходу: «компетентність», «компетенція», «компетентний».
3. Історичний екскурс генези компетентісного підходу.
4. Стан опрацювання компетентісного підходу в Америці та країнах Європи.
5. Стан осмислення компетентісного підходу в Україні.

Зміст лекції

Компетентісний підхід – один із нових концептуальних орієнтирів, напрямів розвитку змісту освіти в країнах Європи, в Америці й Україні. Набуття життєво важливих компетентностей дає особистості змогу орієнтуватись у суспільстві, що сприяє формуванню здатності швидко адаптуватися до соціального життя. Провідним завданням сучасної системи освіти є підвищення її якості, що відбувається завдяки компетентісному підходу. Компетентісний підхід уможливорює спрямованість освітнього

процесу на формування та розвиток базових і предметних компетентностей особистості, що оптимізує фахове становлення спеціаліста.

У педагогічній теорії та практиці під поняттям компетентнісного підходу розуміють «спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості». Результати навчання тлумачать як набір компетенцій, що включає знання, розуміння й навички студента, які регламентовані програмою навчання загалом. Перевага компетентнісного підходу полягає в тому, що він допомагає зберігати гнучкість та автономію в структурі й змісті навчального процесу. Компетентнісна модель фахівця, орієнтованого на сферу професійної діяльності, не так тісно пов'язана з конкретним об'єктом і предметом праці, що забезпечує мобільність випускників у мінливих умовах ринку праці. Компетентнісний підхід передбачає постійне оновлення знань, опанування фахівцем нової інформації для успішного виконання професійних завдань.

Основними складниками компетентнісного підходу є поняття «компетентність», «компетенція», «компетентний». У «Словнику іншомовних слів» запропоновано таку дефініцію поняття «компетентність»: «володіння знаннями, які дозволяють судити про що-небудь, висловлювати вагому авторитетну думку» або «володіння компетенціями, поінформованість, обізнаність, авторитетність». У «Великому тлумачному словнику української мови» поняття «компетенція» схарактеризоване як «обізнаність у певній сфері діяльності; коло повноважень певної організації, установи чи особи; загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях і здібностях, які набуті завдяки навчанню». Отже, поняття «компетентність» окреслює набір знань, умінь, навичок, особистісних якостей суб'єкта. Компетенція є метою освіти, а компетентність – результатом, що свідчить про отримані навички та вміння кваліфіковано виконувати певне завдання.

Проблема компетентнісного підходу проаналізована в працях українських та зарубіжних учених (Н. Бібік, О. Заболоцької, І. Зязюна, О. Керницького, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, І. Тараненко, В. Чижевського, Л. Банашко, Г. Селевко, Ю. Татур, Дж. Равена, Р. Уайта, Д. Хоймсата ін.). У проаналізованих студіях наголошено, що компетентнісний підхід орієнтований на побудову навчального процесу з перспективою здобуття особистістю соціально значущих умінь та навичок. Компетентнісний підхід допомагає сформувати компетентності як запоруку успішного професійного становлення.

У руслі порушеної проблеми доцільним вважаємо історичний екскурс генези компетентнісного підходу, що сприятиме поглибленому аналізу проблеми компетентності фахівця. Для першого етапу розвитку компетентнісного підходу (1960 – 1970 рр.) характерне уведення до наукового апарату категорії «компетентність» та розмежування понять «компетенція» і «компетентність». Компетентність кваліфікують як особистісну категорію, а компетенції є одиницями навчальної програми, що входять у компетентність. Протягом цього періоду запропоновано до обігу категорію «компетенція». Науковці з'ясували ефективність компетентнісного підходу та використали терміни «компетенція» і «компетентність». Поняття «компетенція», «компетентність», «компетентний» широко функціують у науковій літературі, однак не мають чіткого визначення.

У ході другого етапу розвитку компетентнісного підходу (1971 – 1990 рр.) науковці оперували категоріями «компетенція» й «компетентність», досліджуючи теорію та практику навчання мови, професіоналізм в управлінні, керівництві й менеджменті. На другому етапі виокремлено компоненти комунікативної компетенції (лінгвістичний, дискурсивний, прагматичний, стратегічний та соціокультурний). Дж. Равен наводить 39 найменувань компетентностей, окреслюючи такі якості особистості, як готовність, здатність, відповідальність. Компетентності як кінцевий

результат педагогічного процесу описано в роботах зарубіжних та вітчизняних дослідників; відповідно до кожного виду діяльності проаналізовано різні види компетентності.

На третьому етапі (1991 – 1996 рр.) компетентність досліджено як наукову категорію, що характеризує конкретну особу, розкриває її особливості, допомагає діяти самостійно та відповідально. У вітчизняну педагогіку було введено поняття «професійна компетентність». У цей період також виокремлено чотири види компетентностей: спеціальна компетентність – володіння власне професійною діяльністю на високому рівні, здатність до постійного професійного розвитку; соціальна компетентність – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співпрацею, а також ustalеними фаховими прийомами професійного спілкування; особистісна компетентність – володіння прийомами особистісного самовираження й саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особи; індивідуальна компетентність – володіння прийомами самореалізації й розвитку індивідуальності в межах професії, готовність до професійного зростання, уміння раціонально організувати свою працю без часових та силових перенавантажень. Види компетенцій об'єднано в три групи, де перша група стосується людини як особистості, суб'єкта діяльності та спілкування (збереження здоров'я; ціннісно-сміслова; громадянськості; самовдосконалення та саморозвитку); друга включає компетенції, що належать до соціальної взаємодії людини та соціальної сфери (інтеграція; знання; соціальна взаємодія; спілкування); третю групу становлять компетенції, що характеризують діяльність людини (пізнавальна, інформаційно-технологічна, предметна).

На четвертому етапі (із 1996 р. і донині) розроблено концептуальні засади компетентнісного підходу, сформовано перелік ключових компетентностей і відображено їх у нормативних документах. Компетентність потлумачена як сукупність професійних властивостей;

складна система внутрішніх психічних станів та властивостей особистості; здатність до реалізації професійних вимог на певному рівні; професійна самоосвіта; гармонійне поєднання знань, умінь і навичок, а також способів виконання професійної діяльності. У цей період чіткіше з'ясовано сутність поняття компетентності, але його інтерпретація все ж таки не є однозначною.

Завдяки процесам Євроінтеграції, модернізовано зміст загальної освіти та наголошено на необхідності впровадження компетентнісного підходу. У процесі роботи наукової спільноти компетентності розмежовано за сферою діяльності особистості, зокрема: компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, соціально-трудої, побутовій сферах, у культурі та дозвіллі. Проблема компетентності осмислена в роботах Л. Банашко, І. Беха, Ю. Бойчука, С. Бондара, Є. Брюховецької, Г. Гайца та ін. як рівень умінь особистості, що відображає ступінь відповідності певної компетенції й допомагає діяти конструктивно в соціальних умовах.

Науковці О. Дубасенюк, С. Демченко, О. Заблоцька, М. Головань стверджують, що компетентнісний підхід повинен акцентувати увагу не на результаті освіти, а на здатності особи діяти в різних проблемних ситуаціях. Кожен із дослідників пропонує власне бачення «компетентності». М. Головань описує «компетентність» як оцінну категорію, що характеризує людину як суб'єкта спеціалізованої діяльності, де розвиток здібностей людини дає їй змогу кваліфіковано виконувати роботу, ухвалювати відповідальні рішення в проблемних ситуаціях, планувати й реалізувати дії, що сприяють раціональному й успішному досягненню поставленої мети. С. Демченко тлумачить поняття як «рівень умінь особистості, які впливають на ступінь відповідності компетентності, що допомагає конструктивно діяти в мінливих суспільних умовах». О. Дубасенюк наголошує, що компетентність є необхідним, важливим компонентом професіоналізму та являє собою сукупність знань, умінь, навичок, способів діяльності, професійно важливих якостей, необхідних фахівцю для ефективної професійної діяльності. О.

Заболоцька під поняттям «компетентність» розуміє «кваліфікацію професіонала, що дає змогу брати участь у розробленні певного кола рішень та ухвалювати самостійні рішення завдяки наявності в нього певних знань і навичок. Рівень же професіоналізму залежить від ступеня опанування професіоналом теоретичних знань та практичної діяльності». Ю. Татур стверджує, що компетентність спеціаліста виявляється на практиці в готовності та здатності реалізувати свій потенціал під час успішної творчої діяльності в професійній та соціальній сфері, усвідомлюючи значущість та особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її вдосконалення.

Компетентнісний підхід актуалізує вміння особистості розв'язувати проблеми, що виникли в процесі міжособистісної взаємодії, вибору професії тощо. Д. Кайдалова зауважує, що компетентнісний підхід може зберегти культурно-історичні, етносоціальні цінності, якщо аналізувати компетентності, які лежать в його основі, як складні особистісні утворення, що включають інтелектуальні, емоційні, моральні складники. Дослідниця обґрунтувала таку структуру компетенцій: «компетенції здоров'язбереження, ціннісно-сміслові орієнтації у світі». І. Матійків, вивчаючи компетентнісний підхід у проектуванні багаторівневої вищої освіти, зосередила увагу на необхідності переходу освітньої системи в новий якісний стан на основі реалізації компетентнісного підходу як методологічного принципу проектування освіти. О. Овчарук стверджує, що в основі компетентнісного підходу має бути концепція конструювання змісту освіти, це передбачає створення належних організаційних умов. С. Бондар, розробивши модель компетентнісного підходу, пов'язав категорійну базу з ідеєю цілеспрямованості освітнього процесу, де компетенції задають вищий рівень умінь та навичок суб'єкта навчання. Учений схарактеризував зміст освіти за допомогою чотирикомпонентної моделі, до якої входять знання, вміння, досвід, творча діяльність та ціннісне ставлення. З огляду на поділ змісту освіти на загальну, метапредметну, міжпредметну й предметну,

дослідник розподілив компетентності так: інформаційні, ціннісно-сміслові, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, комунікативні, соціально-трудова, особистісного самовдосконалення.

Особливості впровадження компетентнісного підходу у вищих закладах освіти проаналізували А. Комишан, К. Хударковський, О. Челпанов, О. Чернишов. Дослідники стверджують, що систему компетентностей в освіті становлять такі ключові компетентності, як: здатність людини виконувати складні поліфункційні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності та ефективно розв'язувати професійні проблеми. Необхідними є загальногалузеві компетентності, які здобуває суб'єкт упродовж засвоєння змісту тієї чи тієї освітньої галузі, а предметні – протягом вивчення певного предмета в середній школі. А. Комишан, К. Хударковський, О. Челпанов зазначають, що впровадження компетентнісного підходу сприятиме підвищенню рівня знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей, необхідних для виконання спеціалістом посадових обов'язків, а також рівня знань та умінь, потрібних для професійного зростання, зміни профілю роботи та інноваційної діяльності. Отже, дослідники тлумачать компетентнісний підхід як такий, що актуалізує розв'язання особистісних та міжособистісних проблем. Компетентнісний підхід передбачає формування в особистості інтелектуальних, емоційних та моральних складників.

Поняття компетентності теж не має однозначної дефініції; під ним розуміють: рівень умінь особистості, що допомагає конструктивно діяти в мінливому середовищі; знання, уміння й навички, необхідні для професійної діяльності; кваліфікацію спеціаліста; категорію, що характеризує людину як суб'єкта спеціалізованої діяльності; готовність та здатність реалізувати творчий потенціал. У науковій літературі виокремлено види компетенцій, основними з яких є: загальногалузеві, предметні, ціннісно-сміслові, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні та ін.

Вітчизняні педагоги всебічно досліджують концептуальні засади компетентнісного підходу, про що свідчать роботи таких українських науковців, як: Н. Бібік, О. Біда, В. Буряк, М. Головань, В. Сорочан, О. Кучай, О. Пометун та ін. Компетентнісний підхід сприяє оновленню української освіти та допомагає нівелювати розрив між когнітивним, діяльнісним й особистісним рівнем розвитку майбутнього фахівця. Доведено, що пріоритетність компетентнісного підходу полягає в тому, що він не ототожнений з опануванням знаннево-орієнтовного компонента, а повинен охоплювати цілісний індивідуально-неповторний досвід розв'язання життєвих професійних проблем.

Українські дослідники характеризують компетентність як вимогу до підготовки особистості, повноваження особи, соціальний статус службовця. Так, М. Головань убачає у компетентності «відчужену, наперед задану вимогу до підготовки особистості, її знань та досвіду діяльності у певній сфері». О. Варецька під поняттям компетенції розуміє «коло повноважень посадової особи, у межах якого вона повинна володіти необхідними знаннями і має право ухвалювати рішення». Дослідниця також наголошує, що компетентність – це здатність фахівця кваліфіковано виконувати певні види робіт у межах конкретної професії, досягаючи високих кількісних та якісних результатів праці на основі власних професійних знань, умінь і навичок. О. Кучай проаналізував характеристику понять «компетенція» і «компетентність» у роботах польських учених та виокремив спільні ознаки в працях вітчизняних дослідників. Польські дослідники послуговуються поняттям «кваліфікації», що є підставою для набуття професійної компетенції та вужче за неї. В. Буряк під «компетенцією» розуміє «простір соціально-професійного впливу, визначений посадою, соціальним статусом, службовими функціями фахівця». Компетентність схарактеризована як здатність виконувати професійні завдання певного класу, що потребують наявності реальних знань, умінь, навичок, досвіду. Отже, в інтерпретації поняття компетентності бракує чіткості, оскільки його аналізують як

здатність фахівця кваліфіковано виконувати власну роботу, вимогу до підготовки професіоналів тощо.

Учені Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, аналізуючи компетентнісний підхід, стверджують, що він сприяє модернізації освіти, доповнює та розвиває класичні підходи. Н. Бібік наголошує, що важливим для адаптації суб'єкта навчання в новому світі є формування нового розуміння світу та способу діяльності з метою збереження рівноваги «людина – природа», «людина – суспільство», «людина – людина». Реалізація компетентнісного підходу дає випускникові змогу здобути якості, що сприяють його інтегруванню у світовий соціокультурний простір. Н. Бібік надає великого значення ідеї переорієнтації з процесу на результат, де результат залежить від запотребованості в суспільстві випускника на ринку праці. Такий випускник повинен мати потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, знайти своє місце в професії та структурі соціуму.

Найбільш узагальнені трактування основних термінів компетентнісного підходу подано в працях О. Пометун. Так, компетентнісний підхід потлумачений як спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових і предметних компетентностей особистості. Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання. Дослідниця описує компетентності як інтегральні характеристики, якості підготовки суб'єктів навчання, пов'язані зі здатністю цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь і навичок. Окреслено основні ознаки ключових компетентностей, як-от: поліфункційність (допомагає розв'язувати найрізноманітніші проблеми в усіх сферах життя), надпредметність (може бути застосована в усіх сферах життєдіяльності особи), багатовимірність (охоплює знання, розумові процеси, інтелектуальні, навчальні та практичні вміння), компетенції, що забезпечують широкі сфери розвитку особистості.

С. Бондар стверджує, що впродовж життя людина має змогу постійно вдосконалювати власні компетенції, розвивати та доповнювати їх. Компетенція – це системне інтегроване утворення, яке містить такі компоненти: потребнісно-мотиваційний (емоції, самоактуалізація, особистісний суспільний смисл), когнітивний (знання, уявлення, погляди); операційно-діяльнісний (оволодіння способами діяльності, готовність до активних дій); прагматичний (досвід діяльності); рефлексивний (самоаналіз отриманого результату).

Т. Сорочан зазначає, що вміння є виявом компетентності або загальної підготовленості до дії. Компетенцію автор характеризує як можливість знаходити зв'язок між знаннями й ситуацією, здатність знайти, виявити процедуру, що підходить до розв'язання проблеми. Компетенція – це опанування вмінь виявляти в певній ситуації знання та досвід. І. Матійків акцентує увагу на діяльнісній сутності компетентності, що пов'язана зі способом та характером дії, а також наголошує на її особистісній мотиваційній характеристиці.

О. Овчарук зазначає, що пріоритетність компетентнісного підходу полягає в набутті суб'єктами вміння оперувати такими технологіями і знаннями, що задовольняють потреби суспільства. Важливо не тільки оперувати власними знаннями, а й прилаштовуватися до потреб ринку праці. До таких умінь О. Овчарук зараховує: оперувати та керувати інформацією, активно діяти, швидко ухвалювати рішення, навчатися протягом життя. Дослідниця запропонувала розділити ключові компетенції на три блоки: соціальні, мотиваційні, функційні. Важливо, щоб педагог усвідомлював, які компетентності потрібно формувати та що має бути результатом навчання.

В. Химинець аналізує компетентнісний підхід як спрямованість освітнього процесу на формування ключових компетентностей особистості. Дослідник зазначає, що компетентнісний підхід зорієнтований на формування знань, умінь і навичок, якими мають оволодіти учні, на

розвиток здатності практично діяти і творчо застосовувати знання. Викладач виконує роль «ретранслятора знань» та водночас організатора практичної діяльності, а студент обстоює активну позицію, що виявляється в його самостійній діяльності. Під компетентністю В. Химинець розуміє спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що здобувають у процесі навчання. Дослідник стверджує, що важливо розвивати загальні й фахові компетентності, які допомагають суб'єктові у виборі моделі поведінки в життєвих ситуаціях.

Отже, вітчизняні науковці характеризують компетентнісний підхід як: інтегративний, що сприяє особистісному та професійному розвитку фахівця; спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових і предметних компетентностей; набуття вміння оперувати технологіями та знаннями; здатність творчо мислити. У компетентності вбачають наперед задану вимогу до підготовки особистості; володіння знаннями та навичками, що допомагають виконувати службові обов'язки; здатність кваліфіковано розв'язувати професійні проблеми. Основними ознаками компетентностей є поліфункційність, надпредметність, міждисциплінарність.

Аналізуючи стан розробленості опрацювання підходу в країнах Європи та в Америці, зазначимо, що американські вчені вирізняють у змісті компетентнісного підходу такі складники: концептуальний, інструментальний, інтегративний, контекстуальний, адаптивний, комунікативний. Компетентнісний підхід вважають альтернативою традиційного кредитного підходу. Поняття «компетентність» схарактеризовано як готовність, здатність до виконання завдань, спроможність відігравати професійну роль. Так, у 1996 році на Раді Європи вперше окреслено концептуальні засади компетентнісного підходу та перелік ключових компетенцій, особливого значення надано політичним, соціальним і життєвим компетенціям. Компетенції потрактовані як спроможність особистості реагувати на потреби довколишнього світу в

ракурсі комплексу ставлень, цінностей, знань і навичок. У 2001 році на Раді Європи запропоновано такі ключові освітні компетенції, якими повинна володіти особистість: навички мислення та письма, базові вміння в галузі математики, природничих і технологічних наук, навички володіння іноземними мовами, соціальні, підприємницькі та загальнокультурні навички.

У документах Міжнародної комісії Ради Європи поняття компетентності кваліфіковане як загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, крос-навчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання. На думку експертів Ради Європи, компетентності передбачають спроможність особистості сприймати індивідуальні й соціальні потреби та реагувати на них; комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок.

Експерти ради Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) виокремлюють три базові категорії ключових компетентностей: автономна діяльність, інтерактивне використання засобів, уміння функціонувати в соціальних групах. Експерти країн Європейського Союзу під поняттям компетентностей розуміють «здатність застосовувати знання й уміння» (Eurydice, 2002), що сприяє активному використанню навчальних досягнень у нових ситуаціях. В останніх публікаціях ЮНЕСКО поняття компетентності потрактоване як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, що застосовують у повсякденні. Такий підхід дав зарубіжним науковцям змогу зробити висновок про те, що ключові (найвагоміші та найбільш інтегровані) компетентності сприяють досягненню успіхів у житті, підвищенню якості суспільних інститутів; відповідають багатоманітним сферам життя. Створення умов для набуття необхідних компетентностей протягом усього життя оптимізуватиме: продуктивність та конкурентність людини на ринку праці; скороченню безробіття завдяки розвиткові гнучкої (адаптивної) та кваліфікованої робочої сили; розвиток середовища для інноваційних перетворень в умовах глобальної конкуренції. Отже, зарубіжні

дослідники пов'язують зміст компетентнісного підходу в освіті з формуванням готовності особистості мобілізувати всі ресурси, уміння й здібності, необхідні для виконання завдань на високому рівні. Так, на перший план виходить дія, операція, яка співвідноситься із ситуацією та проблемою, що розв'язують. Аналіз літератури доводить, що дефініції компетентності є нечіткими, оскільки охоплюють спроможність особистості відповідати на індивідуальні та соціальні потреби; знання, уміння, навички; поєднання умінь, цінностей та ставлень.

Аналіз досліджень українських і західних учених дає змогу зробити висновок про відсутність усталеного погляду на тлумачення природи компетентнісного підходу, який характеризують як такий, що передбачає спрямування навчального процесу на опанування студентами соціально значущих навичок та формування необхідних для професійного становлення компетентностей; допомагає формувати мобільність випускника ЗВО, сприяючи формуванню широкого спектру знань, умінь та навичок.

Проблема компетентності фахівця теж не має однозначного обґрунтування. Науковці аналізують компетентність як: рівень умінь, знань особистості, що необхідний для конструктивної діяльності; кваліфікацію спеціаліста; готовність до реалізації вмінь та навичок. На думку українських учених, компетентність – це володіння знаннями й навичками у власній професії; здатність виконувати професійні завдання тощо. Дослідники виокремлюють широкий спектр компетентностей: обстоювання активної життєвої та професійної позиції; орієнтація на соціальне й професійне самовизначення та самореалізацію, здатність до самоорганізації; формування й володіння професійними цінностями і якостями, що відповідають загальнолюдським нормам; спосіб особистісної самореалізації, підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей та ін.

Унаслідок опрацювання наукової літератури маємо підстави для формулювання узагальненої дефініції компетентнісного підходу та поняття компетентності. Компетентнісний підхід розуміємо як такий, що дає

суб'єктові змогу набути особистісного, професійного розвитку та сприяє формуванню вміння конструктивно розв'язувати особистісні й міжособистісні проблеми. Компетентність – це оволодіння знаннями, уміннями та навичками, що допомагає виконувати професійні завдання та конструктивно діяти в мінливому середовищі. У контексті з'ясування природи компетентності та сутності компетентнісного підходу важливо дослідити поняття психолого-педагогічної компетентності, що дасть змогу окреслити особливості процесу підготовки фахівців у вищих навчальних закладах.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі

Мета: узагальнити сучасні погляди науковців на проблему впровадження компетентнісного підходу у вищу освіту.

Питання для обговорення

1. Динаміка розвитку компетентнісного підходу.
2. Відмінність понять «компетенція», «компетентність».
3. Особливості реалізації компетентнісного підходу в Україні та за кордоном.

ЛЕКЦІЯ 2. СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мета: ознайомити студентів із поняттям психолого-педагогічної компетентності, його сутнісним змістом, основними характеристиками та структурними елементами.

План

1. Психолого-педагогічна компетентність в науковій літературі.
2. Сутнісний зміст поняття «психолого-педагогічна компетентність».
3. Структура поняття психолого-педагогічної компетентності.

Зміст лекції

У науковій літературі проблему психолого-педагогічної компетентності проаналізовано в контексті педагогічної діяльності викладачів училищ, коледжів та закладів вищої освіти. Окреслене питання досліджували такі учені: О. Гура, Ю. Красильник, С. Лисенко, А. Москаленко, О. Полуніна та інші. У працях наголошено на необхідності формування психолого-педагогічної компетентності у фахівців закладів вищої освіти, зокрема в представників освітніх професій. Попри акцентування на необхідності розвитку психолого-педагогічної компетентності, ця проблема є малодослідженою, оскільки названу якість майже не вирізняють із-поміж видів професійної компетентності (аутопсихологічної, соціально-психологічної, педагогічної та ін.).

Поняття психолого-педагогічної компетентності не належить до категорії загальнонавчаних та обмежене сферою підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл і закладів вищої освіти. У педагогічному словнику психолого-педагогічна компетентність схарактеризована як

«максимально адекватна, пропорційна сукупність професійних, комунікативних, особистісних якостей педагога, що дозволяє досягти якісних результатів у процесі навчання та виховання студентів». Психолого-педагогічна компетентність передбачає зорієнтованість особистості на професійну діяльність та професіоналізм студента загалом, прогнозує вміння особистості виявляти свою індивідуальність та взаємодіяти з оточенням в особливих умовах. Поняття «психолого-педагогічна компетентність» – комплексне, включає єдність особистісного та професійного аспектів.

Психолого-педагогічна компетентність – це сукупність певних якостей особистості з високим рівнем професійної підготовки до педагогічної діяльності й ефективної взаємодії із суб'єктом освітнього процесу. Розвиток психолого-педагогічної компетентності відображає потребу суб'єкта в самопізнанні, самозмінах, пошуку способів навчально-виховної діяльності, методів впливу на особистість з урахуванням закономірностей розвитку психіки. Психолого-педагогічна компетентність пов'язана зі сферою людина – людина, опосередкована змістом діяльності фахівця частина культури, слугує особистісним інструментарієм фахівця, що оптимізує професійну діяльність. Під аналізованим поняттям розуміють сукупність якостей спеціаліста, позначену високим рівнем професійної підготовленості до педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з суб'єктами навчання. Це явище поєднує елементи професійної й загальної культури, педагогічного досвіду, збагаченого знаннями результатів наукових досліджень, помножених на професійно значущі якості, які виявляються в педагогічній діяльності. Отже, психолого-педагогічну компетентність тлумачать як уміння педагога розв'язувати професійно складні ситуації, здатність до самозмін, уміння ефективно взаємодіяти з оточенням.

С. Лисенко стверджує, що психолого-педагогічна компетентність виявляється у володінні педагогом педагогічною діагностикою, умінням вибудувати педагогічно доцільні взаємини з суб'єктами навчання та

проводити індивідуальну роботу на підставі результатів педагогічного діагностування, знання основ педагогіки, умінням розвивати в суб'єктів навчання стійкий інтерес до самовдосконалення. Психолого-педагогічна компетентність педагога, що формується у ЗВО, являє собою сукупність психолого-педагогічних знань, умінь, навичок, необхідних для успішного виконання функцій виховання, навчання й розвитку особистості. Аналогічної думки дотримується Ю. Красильник, зазначаючи, що психолого-педагогічна компетентність передбачає наявність психолого-педагогічних знань, які є конкретно-методологічним принципом аналізу практичних ситуацій і критеріями оцінювання результативності виконаних педагогом дій. А. Москаленко тлумачить психолого-педагогічну компетентність як сукупність психолого-педагогічних якостей, що впливають на результативність діяльності. Дослідники О. Полуніна, І. Міщенко, О. Савченко наголошують, що психолого-педагогічна компетентність повинна виявлятися в педагогічному такті – дотриманні педагогом принципу міри в спілкуванні в найрізноманітніших сферах діяльності, уміння вибрати правильний підхід до учнів; спостережливість; здатність та бажання працювати з людьми; зацікавленість у результатах власної праці; уміння планувати навчальний процес і розвивати організаторські здібності. О. Полуніна стверджує, що не кожний, хто знає певну галузь науки, може її викладати, важливо розуміти сутність людської душі та вміти вчасно надати потрібний матеріал. Отже, психолого-педагогічну компетентність досліджують у контексті психолого-педагогічної грамотності, що полягає у глибокому знанні педагогіки. Психолого-педагогічна компетентність передбачає врахування педагогом особистісних та вікових особливостей учнів, специфіки їхньої комунікативної діяльності, психічного розвитку тощо; відображає потребу суб'єкта в самозмінах, творчій педагогічній діяльності, професійному зростанні, педагогічній майстерності; є сукупністю професійних,

комунікативних властивостей педагога, що допомагають виконувати складні педагогічні завдання.

Поняття психолого-педагогічної компетентності проаналізовано також у дослідженнях учених О. Гури, Ю. Красильника, І. Міщенко, А. Москаленко, О. Полуніна та ін. як один зі складників професійної компетентності. Так, І. Міщенко характеризує психолого-педагогічну компетентність як готовність спеціаліста виконувати професійно-педагогічні функції відповідно до усталених у соціумі норм, стандартів. Дослідниця описує її як інтеграційну характеристику рівня професійної підготовленості педагога, засновану на фундаментальних психолого-педагогічних знаннях і вироблених комунікативних уміннях, що виявляються в єдності з особистісними якостями. Під психолого-педагогічною компетентністю педагога науковець розуміє сукупність певних якостей (властивостей) особистості з високим рівнем професійної підготовки до педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з учнями в освітньому процесі. І. Міщенко стверджує, що сутнісна характеристика психолого-педагогічної компетентності педагога виявляється в його спрямованості на учня як головну цінність власної праці, тому необхідним є знання специфіки його розвитку на різних вікових етапах. Про психолого-педагогічну компетентність свідчить потреба в самопізнанні та самозмінах, змінах методів навчально-виховної діяльності з урахуванням закономірностей розвитку особистості. Аналогічні міркування висловлює О. Полуніна, трактуючи психолого-педагогічну компетентність як «відносно сталу підструктуру педагогічної свідомості особистості, що складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних утворень, єдність функціонування якого забезпечується оптимальним здійсненням професійно-педагогічної діяльності».

Ю. Красильник зауважує, що психолого-педагогічна компетентність, яка формується у ЗВО, є властивістю особистості, що втілює поінформованість у спеціальній, методичній та психологічній галузях

діяльності, свідчить про спроможність виконувати психолого-педагогічні, методичні та виховні завдання. Підґрунтям психолого-педагогічної компетентності слугує розвинута педагогічна майстерність, такі особливі педагогічні здібності, як комплекс психічних властивостей і якостей особистості, що є умовою продуктивних досягнень у науково-педагогічній діяльності. Проблема психолого-педагогічної компетентності розроблена в дослідженнях О. Гури та А. Москаленко. А. Москаленко тлумачить її як «комплексне поняття, яке неможливо звести до педагогічних здібностей, до освіченості у сфері педагогіки та психології чи до ансамблю особистісних рис педагога». Дослідниця вважає, що психолого-педагогічна компетентність педагога вищої школи базована саме на «професійних знаннях, що застосовуються в процесі освітньої діяльності та оновлюються». З'ясовуючи сутність поняття психолого-педагогічної компетентності, А. Москаленко виокремлює його основні напрями:

- наявність необхідних психолого-педагогічних знань про загальні закономірності навчання, виховання та розвитку (знання директивних документів уряду про освіту; освоєння нових досліджень психолого-педагогічних наук і методик викладання предметів; уміння оперувати науковою психолого-педагогічною технологією; уміння застосовувати нові методи та прийоми навчання, виховання й розвитку, створювати позитивний емоційний настрій на заняттях, керувати поведінкою студентів на заняттях, налагоджувати педагогічно цільовідповідні взаємини зі студентами);

- здатність визнавати особистість студента як найвищу цінність (готовність сприймати студентів такими, якими вони є, уміння спокійно сприймати можливі помилки, терпляче й уважно реагувати на їхні погляди, висловлювання, почуття, відчувати емоційний стан студентів як власний; бачити себе їхніми очима);

- уміння творчо самовиражатися (наявність педагогічних здібностей, педагогічної майстерності, професійного вміння, потенціалу, мислення, педагогічної техніки й такту).

Отже, психолого-педагогічна компетентність передбачає єдність особистісних і професійних знань про навчання та виховання, індивідуальну неповторність особистості, здатність до творчості й рефлексії.

У праці О. Гури виокремлено основні положення поняття психолого-педагогічної компетентності: психолого-педагогічна компетентність є складником професійної компетентності фахівця; психолого-педагогічна компетентність має таку саму значущість для успішності професійної діяльності викладача, як і спеціально-наукова компетентність; психолого-педагогічна компетентність складається із системи професійних педагогічних знань, умінь, навичок та якостей фахівця, причому провідними стають саме психолого-педагогічні знання – знання з педагогіки та психології; стрижнева частина психолого-педагогічної компетентності викладача у зв'язку з домінантністю комунікативного аспекту його професійної діяльності – соціально-перцептивний складник; формування психолого-педагогічної компетентності неспецифічне, тобто відбувається за допомогою таких самих методів, як і формування професійної компетентності фахівця взагалі, завдяки опануванню майбутнім викладачем системи психолого-педагогічних знань та проходженню ним педагогічної практики. На думку О. Гури, психолого-педагогічна компетентність являє собою системну якість особистості, що визначає відповідність майбутнього фахівця вимогам до професійної діяльності. Психолого-педагогічна компетентність представлена дослідником у вигляді сукупності певних підсистем, яким властива цілісність, що забезпечується взаємозв'язком і постійним обміном із зовнішнім середовищем. Система компетентності має дисипативний характер і є результатом взаємодії двох складних структур: професійної та особистісної. Для неї характерна циклічність, що виявляється з певною періодичністю й різною комбінацією елементів. Психолого-педагогічна компетентність постає як складна особистісно-професійна системна якість, що забезпечує на особистісному рівні самоорганізацію (самопідготовку та самореалізацію) особистості, відповідно до вимог

професійної діяльності у вищому навчальному закладі, і виявляється в актуальному стані у формі професійної компетентності. Дослідник стверджує, що вона має своєрідну природу й потребує комплексних психолого-педагогічних методів формування.

Отже, українські вчені акцентують на тому, що психолого-педагогічна компетентність полягає в готовності спеціаліста виконувати професійні педагогічні функції. Психолого-педагогічна компетентність виявляється в знаннях, уміннях, що поєднані з особистісними якостями. Це поняття окреслене в контексті педагогічної свідомості, що виявляється в педагогічній майстерності; охоплює психолого-педагогічні знання, які полягають у розумінні загальних закономірностей сприйняття індивідуальних особливостей особистості.

Особливо цінним є виокремлення в роботах науковців спільних поглядів на проблему психолого-педагогічної компетентності. Учені стверджують, що це сукупність взаємопов'язаних професійних, комунікативних, особистісних рис, які сприяють зростанню професіоналізму, допомагають досягати якісних результатів у процесі навчання та розвитку, самовдосконалення, формують готовність до самостійної творчої діяльності.

Неоднозначність тлумачення досліджуваного явища дає підстави сформулювати авторську дефініцію психолого-педагогічної компетентності, що являє собою сукупність професійних і особистісних якостей, які дають змогу ефективно взаємодіяти з оточенням, сприяють успішному розв'язанню складних ситуацій та реалізації творчого підходу до власної професії. Отже, окреслене поняття дає змогу анатомізувати проблему психолого-педагогічної компетентності та визначити критерії її сформованості.

У науковій літературі психолого-педагогічну компетентність часто виокремлюють як складник професійно-педагогічної компетентності, а їхні критерії нерідко ототожнюють. Попри є дослідники, які вважають

психолого-педагогічну компетентність самостійною категорією, обґрунтовуючи критерії її сформованості.

У працях О. Савченко, Л. Хомич, Є. Брюховецька, М. Євтух, Г. Яворської наголошено, що основним критерієм сформованості психолого-педагогічної компетентності є вміння самостійно розв'язувати складні педагогічні ситуації, сприяючи особистісному розвитку студента. Ю. Красильник стверджує, що критеріями та показниками сформованості психолого-педагогічної компетентності фахівця слугують соціокультурна і світоглядна спрямованість. Соціокультурна спрямованість – це здатність відповідати за ефективність педагогічних рішень, повага до суб'єкта навчання, уважне ставлення до його запитів; світоглядна спрямованість – це оптимізм, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення. Світоглядна спрямованість включає психологічні знання та вміння (розуміння структури психічної діяльності суб'єкта навчання, основних форм її вияву); педагогічні знання та вміння (знання цілей, змісту, технологій, методів і форм навчання, виховання, розвитку та психолого-педагогічної підготовки, здатність узагальнювати, аналізувати, систематизувати інформацію та використовувати її на практиці); оцінювально-проективні й аналітичні вміння (уміння використовувати психолого-педагогічні методи дослідження, проводити моніторинг стану навчально-виховного процесу); рефлексивно-регулятивні вміння (уміння визначати стан власного фізичного, психічного, соціального та духовного рівня розвитку); конструктивні вміння (уміння відбирати навчальний матеріал, проектувати процес професійного самозростання, визначати цілі, завдання, напрями, зміст, засоби, методи та форми особистісно зорієнтованої, групової та колективної навчальної роботи); організаційні вміння (уміння мотивувати суб'єктів навчання, формувати пізнавальний інтерес). Важливою є здатність усвідомлювати результати науково-педагогічної діяльності: самоконтроль, взаємоконтроль, етична й естетична оцінка; комунікативні вміння (уміння

діалогічного спілкування, подолання конфліктів у навчально-виховному процесі).

Л. Хомич зазначає, що критерієм розвитку психолого-педагогічної компетентності є вміння самостійно розв'язувати педагогічні ситуації. Таке вміння сприяє як саморозвитку вчителя, так і розвитку учнів. Важливий критерій – педагогічний досвід, який може бути проаналізований за допомогою педагогічної рефлексії. Аналогічної позиції дотримується М. Євтух, виокремлюючи такі критерії розвитку психолого-педагогічної компетентності: психолого-педагогічні знання, аналітичні, прогностичні, проєктивні, рефлексивні, організаторські, перцептивні вміння, а також комунікативні емпатійні вміння та володіння психолого-педагогічною технікою.

Г. Яворська, вивчаючи досвід професійної психолого-педагогічної підготовки викладачів у вищій школі, сформулювала основні риси індивідуально-розвиваючої підготовки викладачів до педагогічної діяльності. Характер і спрямованість такої підготовки означає, що вона, насамперед, спрямована на:

- 1) формування у атестованих викладачів адекватного уявлення про себе, свої реальні і потенційні можливості та здібності;
- 2) найбільш повне розкриття індивідуальних особливостей педагогів у процесі професійної психолого-педагогічної підготовки;
- 3) визнання кожного викладача в якості самостійного й активного суб'єкта власної професійної психолого-педагогічної підготовки;
- 4) формування і розвиток у викладачів специфічних професійно важливих якостей особистості;
- 5) навчання викладачів психологічним та педагогічним знанням, навичкам і вмінням вивчення, формування, розвитку особистості курсантів, педагогічного самовдосконалення;
- 6) вироблення в педагогів вміння оптимально використовувати особливості і можливості своєї особистості в педагогічній діяльності.

Дослідниця Є. Брюховецька до компонентів розвитку психолого-педагогічної компетентності зараховує: грамотність (загально професійні знання); комунікативні вміння (здатність вчителя використовувати педагогічні знання в організації взаємодії); професійно значущі особистісні якості (креативність, творчість, лабільність). Науковець стверджує, що сутнісну характеристику психолого-педагогічної готовності становить спрямованість на учня та потреба в самопізнанні й самозмінах. О. Савченко зазначає, що основними критеріями сформованості психолого-педагогічної компетентності є: комунікативність, рефлексивність, гнучкість, емпатія. Один із важливих критеріїв – здатність співпрацювати, що передбачає вміння формулювати власну думку, чути іншу особу, вміння розв'язувати конфлікти, сприяти активності у спілкуванні з іншими та вчасно висловлювати власне бачення, виявляти емпатію, обстоювати діалогічну, а не монологічну позицію. Важливим критерієм, на думку дослідниці, також є емоційна привабливість, що прогнозує вміння наблизити до себе учнів манерою поведінки та засобами спілкування. Л. Хомич зазначає, що сформованість психолого-педагогічної компетентності полягає в здатності використовувати в психолого-педагогічній діяльності психолого-педагогічні знання, теоретичні та практичні психолого-педагогічні вміння й застосовувати їх для виконання навчально-професійних завдань. Отже, критеріями сформованості психолого-педагогічної компетентності називають особистісні (відповідальність, емпатія, творчість тощо) та професійні характеристики (здатність узагальнювати, систематизувати інформацію, знання методів педагогічного впливу). Виокремлено таку характеристику, як здатність до співпраці, вміння долати конфлікти, вміння наблизити до себе співрозмовника.

Дослідники Л. Боровик, Є. Варбан, О. Гура, Н. Лісова також виокремлюють критерії сформованості психолого-педагогічної компетентності вчителя: вміння підтримувати педагогічні контакти з суб'єктом навчання, знаходити шляхи розв'язання педагогічних проблем. Н.

Лісова виокремила такі особистісні якості, як: рефлексивність, емоційність, гнучкість, комунікативність, педагогічний такт, що є важливими в діяльності педагога. Так, рефлексивність сприяє розвитку особистості педагога, формує прогностичність, спонукає до самоосвіти, самовдосконалення тощо. Емпатійність – здатність емоційно відчувати іншу людину та відгукуватися на її потреби, прогнозувати логіку учнів. Гнучкість – адаптивність, розуміння індивідуальної неповторності учнів, здатність творчо виконувати завдання. Комунікативність характеризують як засіб досягнення педагогічної мети, здатність швидко налагоджувати контакти. Емоційна привабливість – уміння привернути до себе увагу поведінкою, виглядом. Педагогічний такт – висока чуйність до оточення, лабільність поведінки.

І. Міщенко обґрунтовує низку критеріїв психолого-педагогічної компетентності: суб'єктна активність, інтелектуальна готовність, емоційно-соціальне сприйняття. Л. Боровик до критеріїв сформованості психолого-педагогічної компетентності зараховує мотиваційний (стійкість мотиву вибору професії, розуміння професійного завдання, значущості обраної професії); когнітивний (ступінь засвоєння знань та вмій закономірностей спілкування); діяльнісний (уміння діяти в нестандартних ситуаціях); рефлексивно-вчинковий (уміння будувати конструктивні взаємини, аналізувати власні вчинки); емоційно-вольовий (розвинутий самоконтроль та прагнення до самовдосконалення). Є. Варбан зазначає, що психолого-педагогічна компетентність охоплює вміння: адекватно оцінити власні здібності, можливості, рівень прагнень, психологічні особливості; вибрати найефективніший варіант поведінки в тій чи в тій ситуації; регулювати власні емоційні стани, долати критичні життєві ситуації тощо. Найефективнішим є поєднанням власного життєвого досвіду, переживання різноманітних життєвих ситуацій, зокрема й критичних, із теоретичними узагальненнями та практичними рекомендаціями педагогів. Отже, дослідники наголошують на важливості особистісних якостей:

комунікативності, гнучкості, емпатійності, рефлексивності, педагогічному такті. Такі характеристики сприяють розвиткові особистості як педагога, так і суб'єкта навчання. Учені зазначають, що психолого-педагогічна компетентність передбачає наявність мотивації до виконуваної діяльності, розвинутого мисленнєвого потенціалу, вольових якостей.

У працях О. Гури розмежовано критерії сформованості психолого-педагогічної компетентності викладача вищої школи, що схарактеризовані нижче.

1. Актуалізація мислєдіяльності викладача ВНЗ, спрямованої на професійну самоорганізацію, що зазнає конкретизації й виявляється у вигляді єдності постійних процесів:

- діагностики (моніторингу) нормативної моделі професійної діяльності у вищому навчальному закладі, формування та розвитку внутрішньої нормативної моделі поведінки (як результат інтеріоризації);
- самодіагностики, самопроектування, самопідготовки, самореалізації та самоаналізу результатів професійної діяльності.

2. Сформованість і розвиток змістових компонентів як результату зазначених процесів.

На внутрішньому рівні:

- професійної самосвідомості, що відображена у сформованості й розвитку позитивної професійної Я-концепції педагога;
- системи професійних якостей, що відображена в розвитку індивідуально-психологічних властивостей особистості та механізмів їх свідомої актуалізації й генералізації.

На зовнішньому рівні – усвідомленість викладачем ЗВО:

- концептів професійної педагогічної діяльності викладача у вищому навчальному закладі (нормативної моделі професійної діяльності, нормативних критеріїв і показників її ефективності, компонентів професійної компетентності);

- сутності професіогенезу особистості викладача ЗВО: особливостей та закономірностей професійного становлення й розвитку (етапів, негативних факторів професійного середовища, шляхів та варіацій розвитку процесу);
- реального образу «Я»: власних здібностей і професійних якостей, власного рівня професійних знань, умінь та навичок, характерологічних особливостей;
- моделі психолого-педагогічної компетентності: сутності цього феномену, його місця й ролі в процесі професійної педагогічної діяльності; структурних компонентів та їхнього функційного значення; процесів і механізмів актуалізації, розвитку та генералізації;

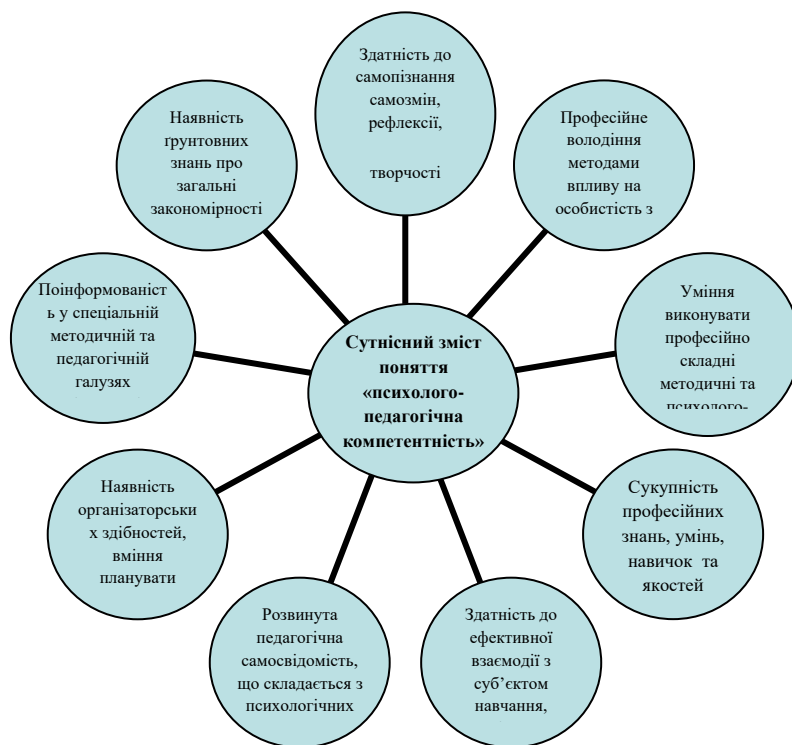

Рис. 1. Сутнісний зміст поняття «психолого-педагогічна компетентність»

- форм і методів самоорганізації: самодіагностики, саморозвитку, самовираження й самоутвердження;
- складників позитивної професійної Я-концепції: механізмів та процесів трансформації «Я-реального» у професійне середовище («Я-дієве, професійне»; «Я-нормативне, професійне»);
- сутності мислєдїяльностї, форм і методів актуалїзацї цьогос процесу.

Зміст поняття «психолого-педагогїчна компетентність» проїлюстрований у схемї (рис. 1.). На рисунку відображено рїзнобїчність його тлумачення, що зумовлює множинність смислової інтерпретацї цїєї категорїї.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

Психолого-педагогїчна компетентність як одна з умов становлення фахівцїв

Мета: дослідити сутність поняття «психолого-педагогїчна компетентність», здїйснити аналіз його структури.

Питання для обговорення

1. Погляди сучасних науковцїв на поняття «психолого-педагогїчна компетентність».
2. Зміст поняття «психолого-педагогїчна компетентність».
3. Компоненти психолого-педагогїчної компетентностї.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

Психолого-педагогічна компетентність фахівців ДСНС України

ЛЕКЦІЯ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ДСНС УКРАЇНИ

Мета: ознайомити студентів із особливостями професійної діяльності фахівців ДСНС України, проаналізувати психолого-педагогічні знання та вміння, необхідні фахівцям, представити критерії та показники сформованості психолого-педагогічної компетентності.

План

1. Аналіз напрямків професійної діяльності фахівців ДСНС України.
2. Психолого-педагогічні знання та вміння фахівців.
3. Критерії та показники сформованості психолого-педагогічної компетентності.

Зміст лекції

У науковій літературі проблему психолого-педагогічної підготовки фахівців ДСНС України часто ототожнюють із психологічною підготовкою, нівелюючи педагогічний аспект. Порухнене питання потрактоване в працях таких дослідників, як: О. Керницький, М. Фомич, Є. Школяр, М. Кришталь. Учені зосереджують увагу на тому, що психолого-педагогічна підготовка рятувальників у межах вищого закладу освіти покликана розв'язувати такі завдання: організація й проведення заходів, спрямованих на розвиток професійно важливих якостей фахівців; навчання фахівців навичок надання екстреної психолого-педагогічної допомоги в загальній системі підготовки й навчання; проведення періодичних (моніторингових) обстежень фахівців для оцінювання розвитку професійно важливих якостей; розроблення і проведення заходів із профілактики небажаних наслідків, що пов'язані з професійною діяльністю; сприяння швидкій адаптації

рятувальників до умов у зоні надзвичайної ситуації; формування у фахівця уявлення про характер підготовки й проведення рятувальних робіт; формування стійкості до роботи в екстремальних умовах; розвиток в особового складу рятувальних формувань стійких навичок володіння рятувальною технікою; розвиток професійно важливих якостей; надання підтримки рятувальникам під час роботи в екстремальних умовах (за відсутності соціальних працівників). Важливим у фаховій підготовці є формування готовності фахівця до подолання труднощів у службовій ситуації, вироблення навичок у витримці сильного нервового та фізичного навантаження, здатності адаптуватися до екстремальних умов, що можливе в разі професійного відбору та психолого-педагогічної підготовки, які відбуваються в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах.

У науковій літературі професійна підготовка фахівців ДСНС України проаналізована в психологічному та педагогічному аспектах. Психологічний аспект полягає у формуванні: 1) стану особистісної готовності до перенесення труднощів професійної діяльності, негативного впливу екстремальних факторів, небезпеки для здоров'я й життя особистості; 2) морально-вольових якостей, що дають змогу свідомо йти на ризик у разі потреби; 3) емоційної стійкості, що дозволяє зберегти фізичну і психологічну працездатність в умовах надзвичайної ситуації. Педагогічний аспект пов'язаний із пошуком шляхів і засобів професійної підготовки спеціалістів, які готові до перебування в екстремальних умовах.

У ході підготовки фахівців у вищому закладі освіти виникає низка педагогічних проблем. Так, на думку В. Рютіна, перебування особистості у військових умовах змінює її ставлення до навколишнього світу. Готовність до таких умов, за твердженням дослідника, потрібно формувати зі шкільного віку. Дослідник виокремив декілька проблем у формуванні психолого-педагогічної готовності особистості до перебування в умовах військово-організованих закладів. Неготовність особи до перебування у військових умовах зумовлена впливом низки факторів, які не отримали

належної психолого-педагогічної профілактики: «недостатня фізична підготовка до військової служби; низька емоційна готовність до військової служби (негативні установки, сформовані внаслідок телебачення); слабка підготовленість до виконання обов'язків військової служби; цивільний період життя юнака, що проходив у несприятливому соціальному середовищі (молодіжна субкультура пацифістської спрямованості, шкідливі для життя та здоров'я звички); слабка розвиненість позитивної мотивації на збереження та забезпечення особистої життєдіяльності».

Професійна діяльність фахівців ДСНС України, як і навчання у військовому вищому закладі освіти, характеризується цілодобовим режимом роботи, суворою субординацією службових взаємовідносин, необхідністю великого фізичного, морального та розумового напруження сил, свідомого дотримання статутних вимог. Виконання службових обов'язків курсантом передбачає несення служби в нарядах, добові чергування, підпорядкування начальницькому складу вищого навчального закладу. З перших днів навчання курсанти адаптуються до нових для них норм фізичних навантажень, суворо встановленого режиму, розпорядку дня.

О. Керницький твердить, що у процесі навчання курсантів їхні командири повинні враховувати труднощі, що мають місце у навчальному процесі вищих військових навчальних закладів. І, в першу чергу, психологічні фактори, що призводять до стресу під час навчання у ЗВО, а саме:

- небезпечні ситуації, що можуть виникнути під час тренувальних занять, обслуговуваннях техніки, несеннях служби у варті і т. ін.;
- відповідальність за результати навчання та можливі наслідки незадовільних оцінок та службових висновків;
- дискомфорт – певне обмеження умов для задоволення повсякденних духовних і фізичних потреб курсантів під час підготовки до іспитів та заліків (обмеження спілкування з друзями, коханою, неможливість займатись бажаною справою, спортом, хобі і т. ін.);

- психологічний вплив інформації про невдачі інших курсантів, що може викликати емоційно-вольовий і мотиваційний дисонанс;
- дефіцит часу на підготовку до занять із службових та інших причин;
- труднощі з плануванням на визначений час самостійних занять у зв'язку з терміновими завданнями командирів;
- боязливе очікування невдачі, осуду командирів або товаришів, батьків тощо.

Офіцери курсантських підрозділів іноді не звертають увагу на основні форми прояву «навчального» стресу у курсантів, який особливо часто проявляється під час підготовки до здачі іспитів та заліків, а це такі:

- надмірна збудженість або навпаки, депресія;
- підвищена дратівливість та конфліктність, схильність до суперечок з командирами, товаришами, викладачами;
- фізична та нервова виснаженість, постійне почуття втоми;
- погіршення настрою, апетиту, якості сну.

Отже, учені наголошують на необхідності психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців, формування в них готовності до перебування у воєнізованому закладі, на розумінні ними групових цінностей, умов проживання тощо.

У процесі професійної психолого-педагогічної підготовки у ЗВО необхідно надати майбутнім працівникам професійні психолого-педагогічні знання, сформувати навички, уміння надійної й ефективної, з одного боку, і максимально безпечної, з іншого боку, поведінки в екстремальних умовах діяльності. Наслідки непередготовленості фахівця ДСНС України до перебування в надзвичайній ситуації схарактеризовані в праці С. Миронця. Дослідник наголошує, що непередготовленість до перебування в надзвичайній ситуації може призвести до деформації моральних цінностей, тривоги, почуття соціальної незахищеності, стресу. Психолого-педагогічна підготовка передбачає формування в працівника якостей, які посилюють

його спроможність виконувати професійні завдання, діяти в напружених і небезпечних умовах та ситуаціях.

Показники психолого-педагогічної підготовки майбутнього фахівця виокремлено в дослідженнях С. Кубіцького, Ю. Таймасова та ін. Готовність до дій в екстремальних умовах, за висловом С. Кубіцького, є результатом психолого-педагогічної підготовки у ЗВО. Таку підготовку оцінюють за: функційним (відображає сформованість професійно важливих знань, умінь і навичок адаптивної поведінки й управління психічними станами) та особистісним показниками (включає сформованість і розвиненість адаптивних індивідуально-психологічних та індивідуально-психофізіологічних властивостей). Дослідник стверджує, що психолого-педагогічна підготовка посідає провідне місце, оскільки кваліфіковане надання інформації педагогом щодо поведінки в надзвичайних ситуаціях, можливостей реагування та підтримки постраждалих у надзвичайній ситуації є вагомим. Отже, учений наголошує на тривалості психолого-педагогічної підготовки у ЗВО, що забезпечує поступовість процесу адаптації фахівця та запобігає професійному вигоранню.

Аналогічних міркувань дотримується Ю. Таймасов, зауважуючи, що психолого-педагогічна підготовка – необхідний складник у фаховому становленні спеціаліста. Дослідник розрізняє три основні показники психолого-педагогічної підготовки, а саме: мотиваційно-ціннісний, когнітивний та емоційно-вольовий. Мотиваційно-ціннісний показник передбачає ставлення до служби; розуміння й усвідомлення фахівцем важливості виконуваної роботи; прагнення до подолання труднощів під час виконання службового завдання. Когнітивний – включає сформоване уявлення про майбутні вимоги професії, умови роботи, труднощі, способи дій у ході виконання певного службового завдання. Емоційно-вольовий – переживання емоцій, відчуттів, станів (тривоги, відповідальності, самостійності). Психолого-педагогічна готовність, за твердженням дослідника, неможлива без провідного педагогічного компонента, який

забезпечує засвоєння психологічних знань, набуття навичок професійної роботи.

О. Шибрук, Г. Яворська, М. Фомич стверджують, що важливими у психолого-педагогічній підготовці є особистісні якості фахівця. Мотиваційний фактор – провідний показник сформованості психолого-педагогічної готовності. Г. Яворська виокремила такі показники психолого-педагогічної підготовки фахівця: пізнавальна активність (інтерес до нового середовища, уміння систематизувати конкретні виробничі завдання, проблеми, виявляти їхню типовість, з'ясовувати причини виникнення професійних проблем); інтелектуальна активність (самостійність, критичний характер мислення, що забезпечує здатність діагностувати специфіку конкретного професійного середовища, його особливості); самоактуалізувальна активність (прагнення до реалізації та вияву себе, незалежно від середовища).

Показники підготовки, що близькі за своєю сутністю до попередніх, схарактеризовані О. Биковою. До показників психолого-педагогічної підготовки рятувальника дослідниця зараховує: адаптацію рятувальника до перебування в надзвичайній ситуації; формування здатності долати страх і протистояти стресовим впливам; отримання досвіду дій в екстремальних, небезпечних ситуаціях і вироблення емоційної стійкості; виконання завдань в умовах дефіциту часу, необхідності ухвалення самостійних і відповідальних рішень в екстремальних умовах; уміння розподіляти та перемикає увагу при виконанні кількох завдань, здатність до збереження тривалої активності і т. ін.. Отже, психолого-педагогічна підготовка розкриває адаптивні можливості особистості рятувальника, що передбачають здатність долати страх, тривогу, невпевненість у власних рішеннях, протистояти стресовим впливам.

Сформувати такі навички допомагають практичні заняття у ЗВО, зокрема штучно створені надзвичайні ситуації. Психолого-педагогічні заняття дають змогу майбутньому фахівцеві зрозуміти особливості

екстремальних ситуацій, професійно виконувати свої обов'язки під впливом різних психічних станів, виконувати дії, адекватні специфіці конкретних екстремальних ситуацій, сформувати підвищену емоційну стійкість тощо.

У наукових студіях В. Покалюка наголошено на важливості педагогічного аспекту в роботі фахівців пожежно-рятувальної служби, зокрема на значущості сприяння в усвідомленні цілей роботи. Завдяки психолого-педагогічній підготовці курсант набуває здатності самовиховання, самоконтролю, у нього формується сила волі тощо.

Солідарний із такою думкою О. Собченко, який стверджує, що психолого-педагогічна підготовка фахівця повинна складатися з комбінації професійної підготовки й соціального виховання, що включає психолого-педагогічний аспект. Педагогічний аспект у відборі психологічно стійких осіб відіграє провідну роль, оскільки коректне роз'яснення, надання чіткої інформації щодо впливу екстремальної ситуації на психіку особистості, основних вимог до фахівця допоможуть уникнути проблем із професійною дезадаптацією.

У науковій літературі психолого-педагогічна підготовка фахівця ДСНС України потрактована як заходи, що проводять у ЗВО і які спрямовані на розвиток особистісних та професійних якостей фахівця. Дослідники зосереджують увагу на необхідності психолого-педагогічної підготовки, її органічності для становлення фахівця. Унаслідок аналізу проблем підготовки фахівців, підсумуємо, що психолого-педагогічну роботу та кваліфікований професійний відбір до вищих закладів освіти вкрай важливо проводити в загальноосвітніх школах.

Аналіз наукової літератури доводить, що психолого-педагогічна підготовка фахівців ДСНС України передбачає єдність як професійних, так і особистісних якостей особистості. Така підготовка дає змогу поєднувати окреслені вище якості та розвивати самоактуалізувальну активність особистості. Представлені дослідниками показники психолого-педагогічної підготовки засвідчують необхідність психолого-педагогічних занять, що

сприяють розвиткові комунікативних, емпатійних навичок, а також навичок самоосвіти, які допомагають підвищити рівень готовності до екстремальної ситуації.

На основі аналізу наукової літератури, проведеного вище, виокремимо показники сформованості психолого-педагогічної компетентності фахівців ДСНС України (рис. 2): ґрунтовні знання про форми та методи навчальної, науково-дослідницької та виховної діяльності, закономірності групової діяльності, особливості функціонування особистості та поведінки людей в умовах надзвичайної ситуації, способи подолання конфліктів; наявність умінь організувати навчально-виховний процес, проводити інструктажі та просвітницькі заходи, керувати підрозділами, збирати, аналізувати та узагальнювати інформацію, робити висновки та ухвалювати рішення; наявність важливих для майбутньої професії особистісних якостей (здатність до саморозвитку та самоаналізу, творчість, соціально-перцептивний інтелект, здатність діяти в нестандартних ситуаціях та брати на себе відповідальність, стресостійкість тощо). Аналіз показників сформованості психолого-педагогічної компетентності фахівців ДСНС України дає підстави стверджувати, що професійні та особистісні показники тісно пов'язані між собою, оскільки наявність одного показника зумовлює появу іншого. Осмислення наукових праць дає підстави констатувати різнобічність поглядів стосовно досліджуваної проблеми, у зв'язку з чим виникає необхідність систематизувати критерії сформованості психолого-педагогічної компетентності (рис. 2.).

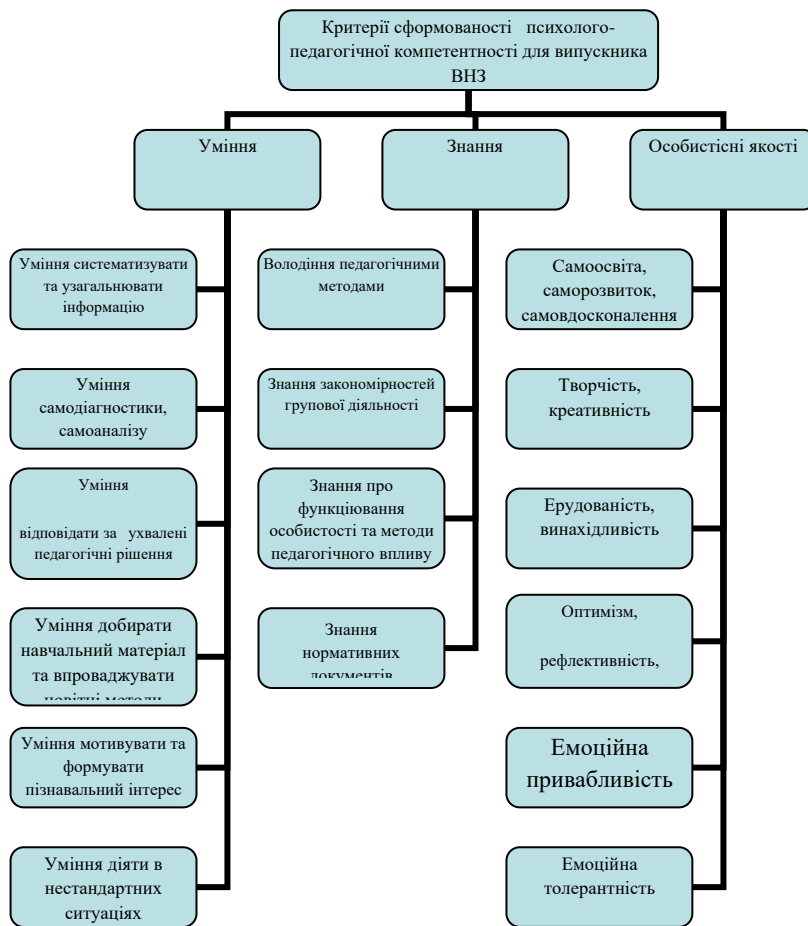

Рис. 2. Критерії сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України

Показники психолого-педагогічної підготовки майбутнього фахівця пожежно-рятувальної служби виокремлено в дослідженнях М. Дьяченко, В. Пономаренка, В. Месникова та ін. Науковці зазначають, що показники підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби дають змогу сформуванню узагальнений погляд щодо професійної готовності та шляхів адаптації в екстремальній ситуації. Готовність до дій в екстремальних умовах, за висловом В. Пономаренка, є результатом психолого-педагогічної підготовки

у ЗВО. Таку підготовку оцінюють за: функційним (відображає сформованість професійно важливих знань, умінь і навичок адаптивної поведінки й управління психічними станами) та особистісним показниками (включає сформованість і розвиненість адаптивних індивідуально-психологічних та індивідуально-психофізіологічних властивостей). Дослідник стверджує, що психолого-педагогічна підготовка посідає провідне місце, оскільки кваліфіковане надання інформації педагогом щодо поведінки в надзвичайних ситуаціях, можливостей реагування та підтримки постраждалих у надзвичайній ситуації є вагомим. Отже, учений наголошує на тривалості психолого-педагогічної підготовки у ЗВО, що забезпечує поступовість процесу адаптації фахівця та запобігає професійному вигоранню.

Аналогічних міркувань дотримується В. Месников, зауважуючи, що психолого-педагогічна підготовка – необхідний складник у фаховому становленні спеціаліста ДСНС. Дослідник розрізняє три основні показники психолого-педагогічної підготовки, а саме: мотиваційно-ціннісний, когнітивний та емоційно-вольовий. Мотиваційно-ціннісний показник передбачає ставлення до служби; розуміння й усвідомлення фахівцем важливості виконуваної роботи; прагнення до подолання труднощів під час виконання службового завдання. Когнітивний – включає сформоване уявлення про майбутні вимоги професії, умови роботи, труднощі, способи дій у ході виконання певного службового завдання. Емоційно-вольовий – переживання емоцій, відчуттів, станів (тривоги, відповідальності, самостійності). Психолого-педагогічна готовність, за твердженням дослідника, неможлива без провідного педагогічного компонента, який забезпечує засвоєння психологічних знань, набуття навичок професійної роботи. Отже, формування готовності до перебування у ЗВО передбачає розвиток професійних якостей, серед яких – готовність до перебування в надзвичайних ситуаціях, уміння кваліфіковано надати потрібну інформацію тощо.

М. Балашов, М. Лук'янова, Е. Орлова, М. Дьяченко, Л. Кандибович, А. Мощенко стверджують, що важливими у психолого-педагогічній підготовці є особистісні якості фахівця. Мотиваційний фактор – провідний показник сформованості психолого-педагогічної готовності. М. Балашов та М. Лук'янова виокремили такі показники психолого-педагогічної підготовки: пізнавальна активність (інтерес до нового середовища, уміння систематизувати конкретні виробничі завдання, проблеми, виявляти їхню типовість, з'ясувати причини виникнення професійних проблем); інтелектуальна активність (самостійність, критичний характер мислення, що забезпечує здатність діагностувати специфіку конкретного професійного середовища, його особливості); самоактуалізувальна активність (прагнення до реалізації та вияву себе, незалежно від середовища, у якому перебуває людина).

3. Показники підготовки, що близькі за своєю сутністю до попередніх, схарактеризовані Е. Орловою: адаптацію рятувальника до перебування в надзвичайній ситуації; формування здатності долати страх і протистояти стресовим впливам; отримання досвіду дій в екстремальних, небезпечних ситуаціях і вироблення емоційної стійкості; виконання завдань в умовах дефіциту часу, необхідності ухвалення самостійних і відповідальних рішень в екстремальних умовах і т. ін. Отже, психолого-педагогічна підготовка розкриває адаптивні можливості особистості рятувальника, що передбачають здатність долати страх, тривогу, невпевненість у власних рішеннях, протистояти стресовим впливам. Сформувати такі навички допомагають практичні заняття у ЗВО, зокрема штучно створені надзвичайні ситуації, де майбутній фахівець відпрацьовує спеціальні навички. Психолого-педагогічні заняття дають змогу майбутньому фахівцеві зрозуміти особливості екстремальних ситуацій, професійно виконувати свої обов'язки під впливом психічних станів, виконувати дії, адекватні специфіці конкретних екстремальних ситуацій, сформувати підвищену екстремальну стійкість тощо.

**Показники психолого-педагогічної готовності фахівців ДСНС
України до професійної діяльності**

Професійні показники психолого-педагогічної готовності фахівців ДСНС України	Особистісні показники психолого-педагогічної готовності фахівців ДСНС України
Сформована стійкість до роботи в екстремальних ситуаціях, навички допомоги та самодопомоги.	Сформована здатність до подолання труднощів у надзвичайній ситуації, рефлексивне мислення.
Розвинена пізнавальна інтелектуальна, самоактуалізувальна активність.	Наявність оптимізму, емоційної гнучкості, інтуїції.
Наявні ґрунтовні знання про функціонування особистості та методи педагогічного впливу.	Розвинута комунікабельність, емпатія, інтелектуальні якості.
Уміння провести організаційні заходи й мотивувати слухача (розробити та провести заходи серед колег із запобігання наслідкам дії в екстремальних ситуаціях, надавати інформацію з безпеки життєдіяльності серед цивільного населення тощо).	Розвинута швидкість адаптації до надзвичайної ситуації (знижена тривожність, висока стресостійкість, вміння керувати власними психічними станами тощо).
Мотивованість до несення служби та сформовані уявлення про вимоги до професії.	Наявність спеціально розвинених: відчуттів (підвищена чутливість до професійно важливих ознак); сприйняття (зорові, слухові); спостережливість (уважність, мислення).

Розглянемо групи психолого-педагогічних умінь, що сприяють формуванню психолого-педагогічної компетентності (Таблиця 2).

Таблиця 2

Групи психолого-педагогічних умінь

Психолого-педагогічні вміння	Критерії оцінювання психолого-педагогічних умінь
Організаторські вміння	
Організовувати навчальний процес	<p>Вести навчальну чи просвітницьку роботу з учнівським колективом.</p> <p>Надавати індивідуальні консультації.</p> <p>Залучати учнів до різних видів діяльності.</p> <p>Утримувати увагу учнівського колективу тривалий час.</p> <p>Розробляти план заходу з урахуванням психологічних особливостей сприйняття інформації.</p>
Організовувати навчальну діяльність та проводити інструктаж населення	<p>Проводити масові заходи з урахуванням психологічних особливостей групової динаміки.</p> <p>Організовувати командну роботу з урахуванням психологічних особливостей кожного її члена.</p> <p>Планувати види діяльності населення під час надзвичайної ситуації.</p> <p>Організовувати евакуацію постраждалих з урахуванням психолого-педагогічних методів.</p> <p>Проводити профілактичні навчальні заходи серед населення з протипожежної охорони та захисту навколишнього середовища.</p>
Керувати оперативними підрозділами, караулом, проводити інспекційну роботу	<p>Проводити з особовим складом караулу психолого-педагогічні заняття з усіх видів професійної підготовки.</p> <p>Проводити психолого-педагогічні заходи щодо використання пожежної техніки, пожежно-технічного озброєння й устаткування, пошукової та рятувальної техніки тощо.</p> <p>Виконувати педагогічний контроль за порядком у підрозділах, виконання ними правил безпеки праці на заняттях.</p> <p>Контролювати організацію та проведення підлеглими педагогічних заходів.</p> <p>Запобігати конфліктам серед підлеглих або серед навчального колективу чи запобігати їм.</p>

	Використовувати методи розв'язання конфліктів.
Вербальні	
Використовувати багатство мови у професійній роботі для проведення бесід, просвітницьких заходів тощо	Володіти словниковим запасом професійної мови. Використовувати нормативної літературної мови, виявлення грамотності в написанні. Володіти технікою мови (чітка дикція, вимова, темп). Володіти психолого-педагогічними засобами.
Володіти технікою активного слухання	Вислуховувати позицію співрозмовника та підтримувати бесіду. Використовувати уточнення для кращого розуміння співрозмовника. Застосовувати метод парафразу для акцентування на основному у бесіді. Підбивати підсумки та виокремлювати головне.
Використовувати мовленнєвий етикет	Толерантно ставитися до позиції комунікативного партнера. Використовувати мовленнєвий етикет (вітання, прощання, вибачення тощо). Уникати різких, агресивних висловлювань, некоректних натяків, мовленнєвих штамтів. Виявляти тактовність стосовно оточення та йти на компроміс. Бути доброзичливим стосовно оточення.
Невербальні	
Невербально передавати інформацію під час навчального процесу	Використовувати міміку, жести для передавання важливої інформації. Наявність артистизму (зміна міміки обличчя від доброзичливості до суворості, упевненості). Вільно виражати власний настрій, відчуття, переживання на невербальному рівні. Доповнювати вербальні вислови, накази, рекомендації невербальним змістом. Передавати психологічний зміст надзвичайної ситуації в невербальних формах.
Декодувати невербальну інформацію, що надходить від оточуючих	Розуміти вияви емоцій оточення через поведінкові акти. Розуміти психологічний стан осіб у ситуації спілкування Розуміти рівень сприйняття слухачами просвітницьких та навчальних курсів.

	Розуміти психологічний настрій групи, виокремлювати лідера та аутсайдерів.
Гностичні	
Збирати, аналізувати отриману інформацію	Оперативно сприймати та опрацьовувати інформацію, що надходить від оточення. Ретельно вивчати ситуацію та глибоко аналізувати її. Швидко і гнучко мислити, адаптуватися до навколишнього середовища. Прогнозувати події, керуючись отриманою інформацією. Робити висновок та ухвалювати рішення у складній ситуації. Здатність до самоаналізу, саморефлексії отриманого досвіду.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

Психолого-педагогічна компетентність як програмний результат навчання

Мета: проаналізувати напрямки професійної діяльності фахівців ДСНС України, виокремити психолого-педагогічні знання та вміння, необхідні фахівцям, проаналізувати ОПП та виокремити компетентності та програмні результати навчання, які співпадають з критеріями сформованості психолого-педагогічної компетентності.

Питання для обговорення

1. Напрямки професійної діяльності фахівців ДСНС України.
2. Психолого-педагогічні знання та вміння фахівців.
3. Аналіз ОПП.

ЛЕКЦІЯ 4. ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДСНС УКРАЇНИ

Мета: проаналізувати організаційно-педагогічні умови формування психолого-педагогічної компетентності, ознайомити студентів та курсантів із особливостями застосування інтерактивних технологій в процесі навчання.

План

1. Організаційно-педагогічні умови формування психолого-педагогічної компетентності.
2. Особливості застосування інтерактивних технологій.
3. Модель формування психолого-педагогічної компетентності майбутнього фахівця ДСНС України.

Зміст лекції

Концептуальною основою формування психолого-педагогічної компетентності майбутнього фахівця ДСНС України слугують особистісний, діяльнісний і компетентнісний підходи. Особистісний підхід полягає в тому, що при конструюванні і реалізації педагогічного процесу орієнтуються на особистість як мету, суб'єкт, результат і головний критерій його ефективності. Цей підхід наполегливо вимагає визнання унікальності особистості, її інтелектуальної і моральної свободи, права на повагу. Упровадження особистісного підходу в навчальний процес передбачає формування в курсантів таких якостей: прийняття світу та інших людей такими, які вони є; відчуття потреб та можливостей інших людей, безоцінність суджень, безконфліктність у спілкуванні з оточенням; здатність децентрувати увагу й наближатися до інтересів інших осіб; формування системи гуманістичних цінностей, що не суперечить індивідуальній неповторності оточення та сприяє творчій реалізації в

соціумі; сформована рефлексія, прагнення до самовдосконалення, відкритість до освоєння нового досвіду; уміння опановувати професійні знання в їхній цілісності; комфортні відчуття в ситуаціях спілкування.

Особистісний підхід, на нашу думку, сприяє усвідомленню суб'єкта себе як особистості, передбачає створення у навчанні і вихованні відповідних умов для природного процесу саморозвитку задатків і творчого потенціалу особистості, сприяє самостановленню, самоутвердженню та самореалізації. Такий підхід передбачає свободу особистості в навчальному процесі, де вона може вільно обирати професійне спрямування, що оптимізує професійне зростання майбутнього фахівця.

У формуванні психолого-педагогічної компетентності важливу роль відіграє діяльнісний підхід, в основі якого – положення про єдність психіки суб'єкта з діяльністю. Діяльнісний підхід ґрунтується на визнанні діяльності основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості. Цей факт обумовлює необхідність реалізації в педагогічному дослідженні і практиці діяльнісного підходу, що тісно пов'язаний із особистісним. Діяльність представлено як активність, що виявляється у взаємодії з навколишнім світом та полягає в розв'язанні проблем, що становлять сутність життя людини. З огляду на це, наголосимо, що навчальний процес – ефективний, коли він організовує пізнавальну діяльність курсантів. У центрі навчального процесу повинен перебувати курсант, що й формує вектор розвитку особистості. Діяльнісний підхід вимагає спеціальних зусиль, спрямованих на відбір і організацію видів діяльності тих, хто навчається, на активізацію і переведення їх в позицію суб'єктів пізнання, праці та спілкування, що, в свою чергу, передбачає вироблення умінь обирати ціль, планувати діяльність, організовувати, виконувати, регулювати, контролювати її, аналізувати і оцінювати її результати.

Для формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України необхідне впровадження в навчально-виховний процес компетентнісного підходу, що являє собою сукупність загальних

принципів окреслення цілей освіти, відбору змісту освіти, організації освітнього процесу й оцінювання освітніх результатів. Сутність компетентнісного підходу полягає в розвитку самостійності курсантів у різних сферах діяльності на основі використання соціального досвіду.

Виокремлено компоненти психолого-педагогічної компетентності: професійно-діяльнісний та особистісний. Професійно-діяльнісний компонент психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України передбачає спроможність професіонала реалізувати здобуті психолого-педагогічні знання. Цей компонент формується в ході навчання майбутнього фахівця, тому зміст навчання важливо вибудовувати з урахуванням формування в курсантів професійно-діяльнісного компонента, що зумовлює готовність майбутніх спеціалістів до набуття та реалізації психолого-педагогічної компетентності. Професійно-діяльнісний компонент психолого-педагогічної компетентності охоплює систему важливих професійних знань та вмінь:

- аналізувати педагогічну ситуацію;
- перетворювати теоретичний матеріал у навчальний;
- виконувати психолого-педагогічний відбір теоретичного матеріалу та педагогічних технологій у плануванні навчально-виховних заходів;
- створювати програми для проведення заходів зі згуртованості колективу та зміцнення дисципліни;
- створювати умови для особистісного розвитку кожного члена колективу;
- розвивати здатність до прогнозування ситуації на основі проведеного аналізу.

Формування описуваного компонента відбувається під час навчальної та виховної діяльності, де актуалізовані насамперед мотиваційно-потребнісна та ціннісно-сміслова сфери особистості. Мотиваційно-потребнісна сфера спонукає особу до дії та активізує суб'єкта з певною метою. Набуття психолого-педагогічної компетентності залежить від

інтересів, емоцій, психологічної спрямованості курсанта, що слугують мотивацією до пізнання. Важливими є комунікативні вміння, інтелектуальні якості, рефлексія педагогічної роботи тощо. Завдання викладачів і командирів підрозділів – актуалізувати інтерес до педагогічного та психологічного аспектів професійної діяльності фахівців, під час якої й відбувається формування необхідних умінь та якостей. Варто зосереджувати увагу на психологічній спрямованості курсанта на успіх в педагогічній діяльності, що може нівелюватися страхом невдачі. Комунікативні вміння «відшліфовують» у процесі педагогічної комунікації, досвід якої починається із занять у ЗВО, де педагог має спрямувати власну діяльність на психологічну підтримку курсанта.

Інтелектуальні якості та рефлексія педагогічної роботи – основа в набутті психолого-педагогічної компетентності, адже без оцінювання власної педагогічної діяльності неможливий професійний розвиток. Суттєву роль у професійно-діяльнісному компоненті відіграє спонукальний чинник, що зацікавлює професійною роботою, спрямовує в дослідницьку галузь, це сприяє набуттю професіоналізму. Отриманий нами експериментальний матеріал дає підстави стверджувати, що врахування викладачами мотивів і потреб майбутніх професіоналів допомагає посилити цікавість до набуття психолого-педагогічної компетентності.

Знання ціннісно-сміслової сфери особистості, що зазнає актуалізації під час навчання, дає змогу регулювати ставлення особистості до професійної діяльності. Варто врахувати ціннісні орієнтації, спрямованість особистості, соціальні стереотипи, що сприяє підвищенню професійності майбутнього фахівця ДСНС України. У контексті формування психолого-педагогічної компетентності слід зважати на мотивацію курсанта до певної діяльності, що, за результатами нашого дослідження, полягає в:

- соціальній значущості професії, що зумовлене акцентуванням на просвітницькій, організаторській діяльності фахівця;
- кар'єрному просуванні;

- фінансовому аспекті;
- психологічних мотивах (потреба в самовдосконаленні, саморозвитку, самореалізації, визнанні з боку оточення, моральному задоволенні);
- альтруїстичних мотивах (можливість бути корисним оточенню, досягти визнання та поваги);
- патріотичних мотивах (любов до країни, захоплення її героями, здатність до самопожертви).

До особистісних якостей, важливих для фахівця ДСНС України, належать: інтелектуальні (здатність до саморозвитку, самоосвіти, професійного та особистісного зростання; розвинена пізнавальна активність, творчість, винахідливість; здатність до самоаналізу, самодіагностики, рефлексивного мислення, організаторські здібності), емоційні (оптимізм, енергійність, задоволення від роботи, умотивованість; комунікабельність, емпатія, здатність до співпраці; соціально-перцептивний інтелект) та адаптивні (здатність діяти в нестандартних ситуаціях, долати труднощі, здатність брати на себе відповідальність; стресостійкість, знижена тривожність, уміння керувати власними психічними станами).

Отже, компоненти психолого-педагогічної компетентності поєднані між собою та взаємозумовлені. Професійно-діяльнісний та особистісний компоненти – необхідні умови розвитку психолого-педагогічної компетентності – активізують розвиток мотиваційно-потребнісної та ціннісно-сислової сфер. Актуалізація цих сфер мотивує курсантів до освоєння професії, що натомість базоване на цінностях особистості, які слугують основою в набутті професіоналізму. Важливим аспектом в оволодінні психолого-педагогічною компетентністю є не тільки наявність професійних знань та умінь, а й розвиток особистості курсанта.

Необхідність вивчення рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності спонукала до окреслення комплексу критеріїв та їх показників. Крім того, сфокусовано увагу на рівні засвоєння курсантами

навчального матеріалу, мотивованості до набуття професіоналізму, сформованості психолого-педагогічних знань, умінь та навичок, особистісному розвитку.

Формування психолого-педагогічної компетентності передбачає окрім фахових знань отримання курсантами психолого-педагогічних знань. Важлива ланка у формуванні психолого-педагогічної компетентності – знання основ педагогіки, що передбачають окреслення предмета та завдань педагогіки вищої школи, категорійного апарату, методів вивчення педагогічних явищ, принципів та логіки педагогічних досліджень, культурологічних принципів в організації педагогічного процесу, гуманістичного підходу до організації навчання, інноваційної політики у вихованні, видів педагогічної діяльності, видів виховання. Педагогіка вимагає знання основних напрямів і технологій педагогічної діяльності, способів розв’язання складних педагогічних ситуацій. Курсантам необхідні знання з проблем соціалізації особистості, створення умов для розвитку духовно цілісної людини, принципів організації та напрямків удосконалення навчально-виховного процесу у військових закладах. Важливо також опанувати методи педагогічного впливу, форми та методи навчальної та виховної діяльності, особливості організації навчальної та науково-дослідницької діяльності.

Для формування психолого-педагогічної компетентності майбутнього фахівця ДСНС України необхідні психологічні знання, що передбачають відомості з різних галузей психології. Курсанти мають володіти інформацією про закономірності групової діяльності, особливості функціонування особистості, закономірності спілкування та взаємодії осіб у колективі, способи подолання конфліктів, особливості великих соціальних груп, структурні та динамічні характеристики малої групи, питання соціалізації й адаптації особистості в умовах надзвичайної ситуації та воєнного побуту, специфіку соціально-психологічної роботи та особливості

воєнного колективу, особливості поведінки людини в умовах надзвичайної ситуації, прийоми надання екстреної психологічної допомоги

Ще одним критерієм сформованості психолого-педагогічної компетентності є уміння здобувачів. Серед важливих умінь в контексті нашого дослідження ми виокремили: організаторські (організовувати навчально-виховний процес, проводити інструктажі населення, керувати підрозділами); комунікативні (декодувати невербальну інформацію, проводити просвітницькі заходи, володіти технікою активного слухання); гностичні (збирати та аналізувати інформацію, робити висновки та ухвалювати рішення, систематизувати та узагальнювати інформацію).

З огляду на сказане вище, маємо підстави стверджувати, що необхідною умовою для формування психолого-педагогічної компетентності є навчально-методичне забезпечення навчально-виховного процесу: навчальні плани, робочі програми, навчальні посібники, лекційні матеріали, методичні матеріали до семінарських, та практичних занять; індивідуальні завдання для самостійної роботи, методичні матеріали для курсантів із питань самостійного опрацювання літератури. Збагачення навчально-методичного забезпечення інформацією про сутність, важливість, структуру, практичне застосування знань та умінь, критерії та показники сформованості психолого-педагогічної компетентності дасть змогу озброїти здобувачів необхідними знаннями, розвинути необхідні уміння та особистісні якості.

Організаційно-педагогічні умови схарактеризовані в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях на загальнометодологічному рівні як сукупність обставин (цілей, завдань, установок, ціннісних орієнтацій тощо), у яких відбувається педагогічна діяльність; на загально-педагогічному рівні – сукупність об'єктивних і суб'єктивних вимог (установок) та передумов, реалізація яких суб'єктами освітнього процесу допомагає досягати мети освіти й отримувати бажаний результат за раціонального використання сил і засобів; на власне педагогічному рівні – сукупність способів і прийомів, що сприяють ефективному використанню методичних систем, спрямованих на

розв'язання конкретних завдань організації (управління) навчально-виховного процесу.

На ефективність профільного навчання впливають такі чинники: потреби суспільства в спеціалістах ДСНС України, що володіють психолого-педагогічною компетентністю; соціальне середовище, у якому реалізується навчання майбутніх фахівців; операційна та психологічна готовність курсантів до оволодіння психолого-педагогічною компетентністю; комплекс якостей особистості, що необхідні для фахівця ДСНС України.

Рис. 3. Організаційно-педагогічні умови формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України

Під організаційно-педагогічними умовами формування психолого-педагогічної компетентності майбутнього фахівця ДСНС України, представленими у моделі, розуміємо таку організацію навчально-виховного процесу, завдяки якій успішно розв'язуються завдання дослідження. Аналізуючи досліджувану проблему, розмежовуємо такі організаційно-педагогічні умови:

- наявність навчально-методичного забезпечення, збагачення змісту навчальних програм, методичних дисциплін та психолого-педагогічної літератури мотиваційними компонентами, що передують формуванню психолого-педагогічної компетентності;
- актуалізація викладачами позитивного емоційного клімату в курсантському колективі, стимулювання інтелектуальних, пізнавальних процесів курсантів, їхнього прагнення до саморозвитку, самоосвіти;
- організація навчально-виховного процесу, побудованого на інтерактивній взаємодії його учасників;
- уведення в навчальний процес елементів соціально-психологічного тренінгу;
- професійні вміння викладачів, наявність позитивного взаємообміну між викладачами та курсантами, залучення курсантів до комунікативної активності;
- організація навчального простору з акцентом на мотиви: загальносоціальні, професійні, пізнавальні, соціальної ідентифікації, прагматичні.

Нижче схарактеризовані організаційно-педагогічні умови, що сприяють формуванню психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України.

Для ефективного формування психолого-педагогічної компетентності курсантів необхідне навчально-методичне забезпечення, збагачення змісту

програм, навчальних дисциплін мотиваційними компонентами, що передують формуванню зазначеного явища.

Ще однією важливою організаційно-педагогічною умовою формування психолого-педагогічної компетентності є професійні вміння викладачів, які передбачають: уміння відбирати (селекціонувати), аналізувати, синтезувати й конструювати навчально-виховний матеріал відповідно до цілей навчання та виховання, з урахуванням рівня розвитку тих, хто навчається; розрізняти науку як навчальний предмет, виконувати дидактичну трансформацію наукового матеріалу в лекційний формат; перетворювати навчальний матеріал і неадаптовані тексти з урахуванням досвіду тих, хто навчається, згідно з конкретними дидактичними завданнями навчального заняття, прогнозувати труднощі й помилки; педагогічно обґрунтовано структурувати заняття; виявляти й активізувати потенціал різних видів діяльності. Важливим є вміння викладача керувати процесом навчання, виховання та розвитку; педагогічно доцільно вибирати й обґрунтовано застосовувати методи навчання й виховання; стимулювати й організовувати різноманітні форми діяльності; володіти прийомами й засобами педагогічної техніки в ситуаціях, що змінюються.

Зусилля викладачів мають бути свідомо спрямовані на формування психолого-педагогічної компетентності. Мета викладача – сформувати психолого-педагогічні уміння – базована передусім на переконанні в необхідності різнобічного розвитку майбутніх фахівців ДСНС України. Переконання викладача в необхідності володіння психолого-педагогічною компетентністю є необхідним складником психолого-педагогічної компетентності.

Майстерність викладача виявляється не тільки в комунікативності, емпатії, педагогічній інтуїції, динамізмі особистості, емоційній стійкості та ін., а й в умінні застосовувати новітні навчальні технології. Процес підготовки майбутніх фахівців ДСНС України неможливий без залучення їх до активної навчально-пізнавальної та комунікативної діяльності в процесі

професійної підготовки, що пов'язано із застосуванням активних методів навчання: рольових та ділових ігор, дискусій, дебатів, аналізу конкретних ситуацій, різних видів лекцій та семінарських занять, лабораторних занять з елементами соціально-психологічного тренінгу тощо.

Формування психолого-педагогічної компетентності – це складний багатоетапний процес, до якого повинен бути готовий як викладач, так і курсант. Готовність курсанта має два компоненти – операційна та психологічна готовність. Операційна готовність полягає в сформованості вмінь курсантів: уміння порівнювати, аналізувати, синтезувати, узагальнювати, використовувати засвоєні теоретичні знання на практиці; самостійно працювати з науковою літературою, із першоджерелами, готувати реферативні роботи та статті; обирати форми роботи відповідно до вимог тематики семінарських і лабораторних занять; уміти складати структурний план заняття; переказувати без конспекту зміст тексту; оперативно відповідати на поставлені до тексту запитання; складати короткий конспект тексту; готувати резюме прочитаного тексту; уміння виступати перед аудиторією.

Психологічна готовність курсанта до формування психолого-педагогічної компетентності передбачає наявність:

- автентичності, що прогнозує гнучкість поведінки, щирість стосовно оточення;
- відкритість до життєвого досвіду, щирість у сприйнятті власних відчуттів;
- розвинене самопізнання, рефлексивність;
- внутрішня сила особистості та самоідентичність, емоційна стійкість, емпатія;
- толерантне ставлення до невизначеності;
- упевненість у своїй інтуїції й адекватності відчуттів;
- переконаність щодо правильності ухвалюваних рішень;
- здатність ризикувати;

- відповідальність;
- окреслення реалістичних цілей.

Важливою умовою у формуванні психолого-педагогічної компетентності є організація навчального простору з акцентом на мотиви: загально-соціальні, професійні, пізнавальні, соціальної ідентифікації, прагматичні. Формуючи психолого-педагогічну компетентність, викладачі мають довести курсантам високу соціальну значущість володіння психолого-педагогічною компетентністю. Набуття курсантами психолого-педагогічної компетентності дає їм змогу наблизитися до розуміння індивідуальної неповторності кожної людини, помічати її потенціал, сприймати її такою, якою вона є, що реалізує мотив соціальної ідентифікації. Важливу роль відіграють прагматичні мотиви, керуючись якими викладач може заохочувати курсанта до формування психолого-педагогічної компетентності. Фахівець ДСНС України, підготовлений психологічно, має більше можливостей кар'єрного зростання, він психологічно лабільний, адаптований до життєвих труднощів.

Цілеспрямоване формування викладачами компонентів психолого-педагогічної компетентності в майбутніх фахівців ДСНС України сприяє розвитку мотиваційної та ціннісно-сислової сфер, підвищує професійні, особистісні, пізнавальні мотиви курсантів. Під час проведення занять курсантів орієнтують на підвищення кваліфікації, загальної культури, фізичне й духовне самовдосконалення, самовиховання, самостійність, незалежність тощо.

Створення викладачем позитивного психолого-педагогічного клімату в курсантському колективі передбачає врахування сукупності всіх впливів членів курсантського колективу один на одного. До таких умов належать:

- внутрішньо-групова інформація, яка задовольняє пізнавальні потреби курсантів;
- визнання, повага один одного;

– групові чинники, які допомагають курсантові реалізувати свій інтелектуальний та емоційний потенціал;

– можливість відчувати себе вільним, мати статус, що не знижує його самооцінки.

Недостатньо згуртований курсантський колектив важко зорієнтувати на процес навчання, розвитку й удосконалення, тому несприятливий клімат переживають індивідуально як незадоволеність взаєминами в групі, умовами та змістом навчання, що позначається на настрої курсантів, ставленні до навчальних занять. З огляду на це, одна з організаційно-педагогічних умов – формування позитивного психолого-педагогічного клімату в курсантському колективі, що фіксують у разі наявності прагнення кожного курсанта до навчання та пізнання, творчості, емоційної відкритості, толерантності до поглядів колег, відсутності агресивності тощо.

Психолого-педагогічна підтримка в процесі навчання передбачає створення викладачами атмосфери спонтанності та невимушеності поведінки курсантів, доброзичливості, відкритості, взаємодопомоги, взаємопідтримки. Психолого-педагогічна підтримка сприяє:

– створенню умов, що оптимізують розвиток індивідуальності курсанта, його самовдосконалення, формування психолого-педагогічної культури;

– формуванню позитивного сприйняття курсантами навчання;

– розвиткові комунікативних, пізнавальних якостей курсантів;

– розвиткові впевненості в собі, креативності, рефлексивності курсантів;

– розвиткові якостей, що вможливають успішну адаптацію курсантів у суспільстві;

– підвищенню адаптації курсантів до сучасного ринку праці;

– посиленню соціально-психологічної відповідальності курсантів.

Отже, ми вважаємо, що підвищення ефективності процесу формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України

залежить від реалізації комплексу організаційно-педагогічних умов. Упровадження комплексу організаційно-педагогічних умов базоване на таких засадах:

- гуманізація й безперервність процесу оволодіння психолого-педагогічною компетентністю в ході навчання;
- урахування ціннісних орієнтацій і мотивів навчання курсантів;
- кваліфікація викладачів та їхня мотивація до формування в курсантів психолого-педагогічної компетентності;
- орієнтація в ході доповнення навчальних програм і розроблення навчально-методичних матеріалів на розвиток освітніх можливостей та здібностей курсантів;
- підтримання позитивного емоційного клімату в навчальному колективі.

Дотримання всіх необхідних організаційно-педагогічних умов у процесі формування психолого-педагогічної компетентності вможливує високу результативність навчального процесу.

Для формування психолого-педагогічної компетентності доцільно використовувати активні методи навчання. Термін «активні методи» функціонує в працях українських та зарубіжних педагогів, де наголошено на умовності будь-якої класифікації методів і зазначено, що «більша частина методів активного навчання має багатофункційне значення в навчальному процесі» [190]. Активні методи навчання – методи навчання, завдяки використанню яких навчальна діяльність набуває творчого характеру, формуються пізнавальний інтерес і творче мислення [190]. Активні методи сприяють процесові пізнання, що наближається до пошукової дослідницької діяльності, формує вміння діяти спонтанно та невимушено залежно від ситуації, брати на себе відповідальність за ухвалені рішення. Метою використання активних методів є створення атмосфери порозуміння й емоційного комфорту, виявлення очікувань студентів, а також заглиблення в

тему навчання. Використання активних методів спрямоване на максимально успішне засвоєння навчальної інформації та її закріплення.

Методи активного навчання поділяють на імітаційні, неімітаційні. Імітаційні методи базовані на імітації професійної діяльності: ігрові методи (ігрові процедури та прийоми – засоби реалізації окремих, одиничних принципів, насамперед, різні форми активізації лекцій та інших традиційних форм навчання, ігрові педагогічні прийоми, окремі засоби активізації); неігрові методи (аналіз педагогічних ситуацій, аналіз конфліктів, аналіз проблемних ситуацій, імітаційні вправи, диспути, мозкова атака, опорні сигнали, взаємоопитування, розбір ділової пошти керівника, дії за інструкцією тощо). Неімітаційні методи – стажування на робочому місці, програмоване навчання, проблемна лекція, випускна робота.

Методи активного навчання можуть бути використані на різних етапах навчального процесу. Перший етап – первинне оволодіння знаннями, коли доцільними є проблемна лекція, евристична бесіда, навчальна дискусія тощо. Другий етап – контроль знань, умінь та навичок (закріплення), у ході якого вдаються до колективної розумової діяльності, тестування тощо. Третій етап – формування професійних умінь та навичок на основі знань і розвиток творчих здібностей (можливе використання модельованого навчання, ігрових і неігрових методів).

З огляду на викладені засади, доцільним є застосування елементів соціально-психологічного тренінгу як інтерактивного методу навчання. Головна мета соціально-психологічного тренінгу – підвищення компетентності в спілкуванні, набуття вмінь та навичок ефективної взаємодії. Тренінг спрямований на поглиблення та розширення психолого-педагогічної та комунікативної компетентності учасників групи, розвиток соціально-перцептивного інтелекту, засвоєння оптимальних умов спілкування. Члени групи вчаться приймати людину такою, якою вона є, розуміти передумови виникнення різних емоційних станів, адекватно визначати свою роль у виникненні непорозумінь з іншими, уникати

закріплених неефективних способів поведінки, ригідних установок на використання соціально-перцептивних оцінних еталонів, які є непродуктивними для спілкування. Тренінг дає змогу апробувати нові форми поведінки, нівелювати непродуктивні емоції з метою підвищення гнучкості у пристосуванні до реальності, набуті вміння навчатися на власному досвіді, адекватно оцінювати й прогнозувати ситуацію спілкування та керувати нею.

Участь в тренінгу передбачає засвоєння та дотримання принципів і правил роботи групи, що сприяє згуртованості колективу, аналізу власної поведінки та апробації нових форм спілкування з оточенням. На заняттях створюється атмосфера підтримки, взаємодопомоги, взаєморозуміння, взаємоприйняття, психологічної захищеності, безпеки.

Спілкування за принципом «тут і зараз» є основною ідеєю тренінгу. Такий принцип передбачає перетворення на дзеркало, у якому кожен член групи зміг би проаналізувати власні поведінкові вияви. Цього досягають, зокрема, тим, що в групі існує інтенсивний зворотний зв'язок, заснований на довірі в міжособистісному спілкуванні. Людина має змогу отримати нову інформацію про себе, побачити і проаналізувати власну поведінку з різних боків, опрацювати в пізнавальному плані емоційно значущий для неї досвід.

Зворотній зв'язок здійснюється на пізнавально-чуттєвому рівні, а не на рівні оцінних суджень. Критика неприпустима, члени групи вчаться знаходити форми викладу інформації, не знецінюючи її змісту, тактовно висловлювати думки і почуття, навіть неприємні. Конфлікти та непорозуміння, що виникають в процесі роботи, обов'язково обговорюються, аналізуються, розв'язуються.

Специфічна особливість тренінгу – відсутність однозначного алгоритму процесу роботи. Керівництво роботою групи має недирективний характер, процес не є жорстко регламентованим. Керівник структурує груповий процес, обирає форми та методи роботи, в разі виникнення необхідності надає допомогу, блокує непродуктивні форми поведінки, стимулює,

підбиває підсумки. Керівник завжди повинен мати набір вправ, якими можна скористатися за зручної нагоди. Він повинен зважувати доцільність кожної вправи для певного періоду роботи, чітко уявляти, з якою метою використовується кожна вправа, чи вистачить часу на її виконання і обговорення, чи готові члени групи до її виконання. Після закінчення вправи обов'язкове її обговорення, психолого-педагогічний аналіз. Необхідно зосереджувати увагу на тому, який резонанс викликає в інших поведінка кожного члена групи, як впливають на нього колеги, і як він впливає на колег.

Принцип персоніфікації висловів прогнозує добровільну відмову від безособових мовних форм, що допомагають у повсякденному спілкуванні приховувати власну позицію. Принцип акцентування мови відчуттів передбачає, що учасники групи повинні акцентувати увагу на емоційних станах і виявах (власних та партнерів), у зворотному зв'язку використовувати мову, що фіксує зазначені стани. Принцип активності – основний у групі, уможлиблює постійне реальне включення кожного учасника в інтенсивну групову взаємодію. Принцип довіри в спілкуванні створює позитивний емоційний клімат, оптимізує групову динаміку та результативність заняття.

Принцип конфіденційності передбачає формування довіри в колективі, що сприяє включенню учасників у груповий процес. Упровадження елементів соціально-психологічного тренінгу допомагає засвоїти принцип ефективного спілкування, серед яких принцип активності, дослідницько-творчої позиції, принцип об'єктивації, партнерського спілкування.

Важливим аспектом розвитку психолого-педагогічної компетентності є спілкування, здатність до самоаналізу та адекватного аналізу ситуації. Використання інтерактивної моделі навчання в контексті формування психолого-педагогічної компетентності передбачає відтворення проблемної ситуації, що дає змогу апробувати в штучно створених умовах новий практичний досвід. Учасники освітнього процесу навчаються критично

мислити, аналізувати власні помилки, ухвалювати продуктивні рішення, дослухатися до порад інших. Один із важливих інтерактивних методів – метод інциденту та аналізу конкретних ситуацій, що допомагає прогнозувати поведінку суб'єкта в непередбачуваних умовах. Ситуації за своїм змістовим наповненням різні, їх використовують залежно від теми та завдань, що формує викладач. Формуючи психолого-педагогічну компетентність, теми ситуацій пов'язують із педагогічною тематикою та психологічними аспектами роботи майбутніх фахівців ДСНС України. До конкретних ситуацій належать:

- ситуація-ілюстрація випадку, що запропонована викладачем для демонстрації теоретичного матеріалу, обговорення, огляду наявних шляхів її розв'язання;

- ситуація-вправа, де учасники повинні виокремити та запам'ятати певні елементи ситуації, що сприяють конструктивному її розв'язанню;

- ситуація-оцінювання, де запропонована проблемна ситуація вже розв'язана, а курсанти мають оцінити її та представити власні варіанти можливого розв'язання;

- ситуація-проблема, що актуалізує низку питань, які потрібно проаналізувати, така проблемна ситуація сприяє формуванню рефлексивності, здатності аналізувати та критично мислити.

Метод інциденту та аналізу конкретних ситуацій ефективний у контексті розвитку педагогічного мислення, оволодіння практичною діяльністю. Аналіз конкретної ситуації пов'язаний із творчим підходом, оскільки кожна ситуація індивідуально-неповторна. Для розвитку психолого-педагогічної компетентності виокремлено такі види ситуацій:

- невідома ситуація з конкретними шаблонами розв'язання, де переважають стандартні методи розв'язання;

– порівняння двох подібних ситуацій, що мають єдину основу, із різними варіантами розв’язання, курсанти повинні зазначити шляхи оптимізації складної ситуації та обрати оптимальне рішення;

– невідома ситуація, яка не трапляється у фаховій діяльності та яку не можна порівняти з якимось шаблоном, вимагає від курсантів пошуку нових рішень і методів розв’язання.

Робота з конкретними ситуаціями може відбуватися в групах, що залежить від тематики ситуації та її актуальності. Така робота відбувається на засадах щирості, прийняття курсантами один одного, відкритості в спілкуванні, підтримки тощо.

Методу дискусії є необхідним у формуванні психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України. Для поглибленого вивчення проблеми психолого-педагогічної компетентності потрібен обмін поглядами та думками, що допоможе навчитися обстоювати власну думку та уважно слухати оточення. Аналізований метод сприяє усвідомленому засвоєнню навчального матеріалу, його опрацюванню та практичному застосуванню.

Метод «дебатів» являє собою певну суперечку з проблемного питання, зокрема стосовно необхідності розвитку психолого-педагогічної компетентності фахівця ДСНС України. Дебати передбачають наявність двох опонентів, що обізнані з проблемного питання, учасники повинні переконати третю сторону. Використання цього методу актуалізує мислення, творчий потенціал, сприяє формуванню професійного погляду на проблему психолого-педагогічної компетентності.

Метод «мозкової атаки» оптимізує розкриття творчого потенціалу особистості, навчає діяти спонтанно та невимушено. Психологічна свобода, що стає можливою завдяки названому методові, допомагає курсантові поводитися невимушено, не боятися оцінних суджень, конфліктів, висловлювати власну думку стосовно проблеми шляхом продукування ідей, аналогій. Важливо, що будь-які висловлені ідеї не критикують, це сприяє

появі відчуття свободи та творчості. Такий метод дає змогу навчатися обстоювати власне бачення, брати на себе відповідальність, продуктивно взаємодіяти з колегами.

Ігрове моделювання або ігрові технології (ділові ігри, рольові, інтерактивні) є одним із активних методів навчання. Гра – це такий вид діяльності, що спрямований на відтворення та засвоєння суспільного досвіду, сприяє вдосконаленню соціальної поведінки особи – запоруки успішного кар'єрного зростання, професійного вдосконалення. Ігрова діяльність у контексті формування психолого-педагогічної компетентності виконує такі функції: пізнавальну, комунікативну, ігротерапевтичну, діагностичну, корекційну, функцію соціалізації тощо. Ігри розподілено за:

- призначенням (формування педагогічних умінь, психологічної стійкості, витривалості);
- тематикою (розв'язання конфлікту серед підлеглих, виступ на просвітницькому семінарі тощо);
- спонтанністю (спонтанні та регламентовані правилами).

Завершення гри пов'язане з ухваленням продуктивного рішення та з його обговоренням. Гра сприяє формуванню здатності до педагогічної рефлексії, самоаналізу, творчості, спонтанності.

Використання ділових ігор у процесі оволодіння психолого-педагогічною компетентністю дає змогу розвинути соціально-перцептивний інтелект, аналітичне мислення. Ділова гра в контексті формування психолого-педагогічної компетентності являє собою моделювання тієї діяльності, яку виконує майбутній фахівець ДСНС України, допомагає не на моделях ситуацій, а на реальних фактах навчати майбутніх фахівців виконувати професійні обов'язки. Така гра має заздалегідь розроблений сценарій, розподілені ролі та прогнозований завершальний етап. Ділова гра відрізняється від інших ігор безумовністю, утилітарністю, обмеженістю, наближеністю до дійсності, що й оптимізує набуття професійної зрілості. Учасники опиняються в певних актуальних ситуаціях та отримують роль

конкретного персонажа (інспектора, начальника караулу, пожежника), що сприяє конкретизації мислення. Така гра спонукає до усвідомлення свого професійного обов'язку, підвищує мотивацію до набуття власної психолого-педагогічної компетентності.

Використання рольової гри дає змогу навчатися виконувати соціальні, посадові ролі та в спеціально створеній ситуації відтворювати взаємини між людьми. Рольова гра сприяє усвідомленню індивідом власних можливостей у тій або в тій ролі. Завдяки такій апробації учасник гри починає розуміти, які риси йому потрібно формувати та яких навичок бракує для певної діяльності. Рольові ігри – один із найбільш успішних методів діагностики ставлення та ступеня розвитку практичних навичок курсантів. Ролі можуть бути розподілені викладачем або вибрані випадково чи за бажанням учасників.

У процесі оволодіння психолого-педагогічною компетентністю важливо використовувати метод гри за правилами, що передбачає наявність суворо регламентованої поведінки та норм для всіх її учасників, навчає діяти згідно з встановленими правилами, необхідними в роботі фахівця ДСНС України. Професія, пов'язана з військовим устроєм, вимагає від майбутніх спеціалістів сформованого вміння виконувати накази та положення статутів, що регламентовані у військовому середовищі.

Отже, застосування інтерактивних технологій навчання у вищому навчальному закладі оптимізує розвиток творчого потенціалу, актуалізує рефлексивне мислення, підвищує адаптивні можливості особистості, розвиває навички спілкування, що необхідно для роботи фахівця ДСНС України. Активні методи навчання, зокрема впровадження елементів соціально-психологічного тренінгу, сприяють розкриттю внутрішнього світу особистості, формуванню гуманістичних цінностей, сприйняттю довколишнього світу, формуванню відкритості до нового досвіду, уміння керувати власною емоційною сферою тощо.

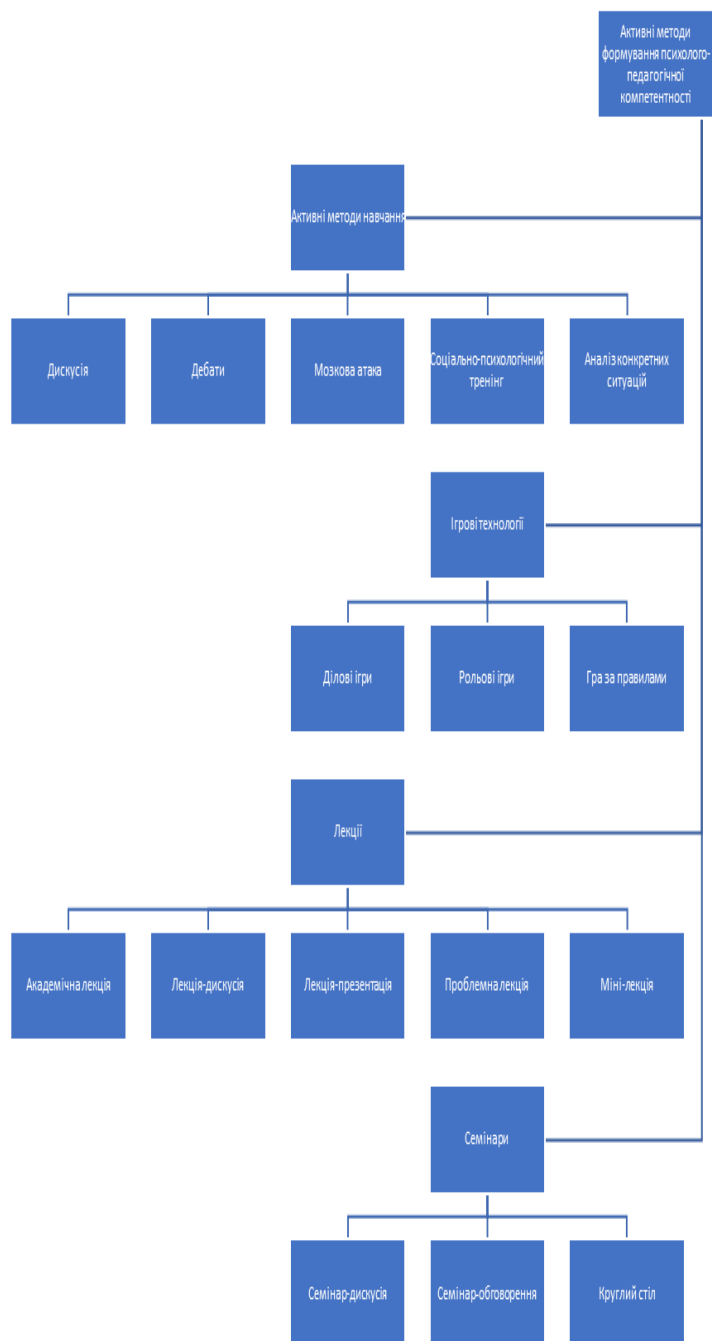

Рис. 4. Активні методи формування психолого-педагогічної компетентності

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

Компоненти моделі формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців ДСНС України

Мета: проаналізувати компоненти моделі формування психолого-педагогічної компетентності, розглянути систему активних методів формування психолого-педагогічної компетентності, розробити рекомендації щодо формування психолого-педагогічної компетентності.

Питання для обговорення

1. Компоненти моделі формування психолого-педагогічної компетентності.
2. Організаційно-педагогічні умови формування психолого-педагогічної компетентності.
3. Система активних методів формування психолого-педагогічної компетентності.
4. Рекомендації щодо формування психолого-педагогічної компетентності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К. : „К.І.С.”, 2004. С. 47–52.
2. Бут В. П. Методичні рекомендації по особливостях професійного відбору до оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України. Черкаси, 2004. 133 с.
3. Євтух М. Б. Методолого-педагогічні засади багаторівневої психолого-педагогічної підготовки фахівців. Гуманізація навчально-виховного процесу. Слов'янськ, 2001. Вип. 12. С. 31–53.
4. Іващенко О.А., Ненько Ю.П. Психолого-педагогічна компетентність як програмний результат фахової підготовки здобувачів у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України : монографія / О. А. Іващенко, Ю. П. Ненько. Черкаси : Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2022. 180с.
5. Компетентнісна освіта: від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, О. В. Овчарук та ін. Київ : Плеяди, 2005. 120 с.
6. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика: монографія / Н. М. Авшенюк, Т. М. Десятов, Л. М. Дяченко, Н. О. Постригач, Л. П. Пуховська, О. В. Сулима. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 280 с.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : К.І.С., 2004. 112 с
8. Кришталь М.А. Психологічне забезпечення професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України: навч. посіб.

Черкаси: Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 2011. 226 с.

9. Миронець С. М. Психологічні особливості професійної діяльності фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України. Вісник: Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія: Педагогічні науки. Психологічні науки. Випуск 1. К.: Правові джерела. 2002. С. 228.
10. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О.В. Овчарук. К. : К. І. С., 2004. 112 с.
11. Освітньо-професійна програма (ОПП) «Пожежна безпека» для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 261 «Пожежна безпека» галузі знань 26 «Цивільна безпека».
12. Освітньо-професійна програма (ОПП) «Цивільний захист» для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 263 Цивільна безпека (Цивільний захист) галузі знань 26 «Цивільна безпека». 20 с.
13. Пехота О.М. Освітні технології : Навчально-методичний посібник. К. : Видавництво А.С.К., 2003. 255 с.
14. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, що затверджено указом Президента України від 16.01.2013 р. №20/2013 «Про Деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій» [Електронний ресурс]. - режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/content/law.html>.
15. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К. : К.І.С., 2004. 112 с.

16. Снісаренко А. Г. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.09. Х., 2011. 243 с.
17. Стратегія реформування Державної служби України з надзвичайних ситуацій : затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України № 61-р від 25 січня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/61-2017-%D1%80>.
18. Фомич М. В. Розвиток професійно важливих якостей фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Нац. ун-т оборони України. К., 2012. 235 с.
19. Харламова Ю. Є. Дослідження механізмів підготовки фахівців служби цивільного захисту на прикладі європейських країн. Актуальні проблеми державного управління. 2014. № 2. С. 232–238.
20. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції : навчальний посібник. К. : Либідь, 1996. 264 с.

Додаткова література

1. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони: автореф. дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.04 / Ін-т вищ. освіти АПН України. Київ, 2001. 20 с.
2. Бикова О.В. та ін. Основи цивільного захисту : навч. посіб. / О. В. Бикова, О. Ч. Болієв, Д. М. Деревинський, В. Н. Єлісеєв, С. М. Миронець, С. І. Осипенко. Ю. О. Півень, В. І. Плетньов, Л. В. Попов, І. П. Соколовський ; за заг. ред. канд. іст. наук М. В. Болотських; МНС України, Ун-тет цивільного захисту України, Ін-тут держ. упр. у сфері цивільного захисту. К., 2008. 223 с.
3. Грибенюк Г. С. Правове забезпечення діяльності пожежно-рятувальних підрозділів : навчально-методичний комплекс. Черкаси : ЧПБ, 2005. 34 с.

4. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу : теоретико-методологічний аспект : монографія. Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. 332 с.
5. Демченко С. О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих технічних закладів освіти : дис...канд. пед. наук : 13.00.04.Черкаси, 2005.227 с.
6. Керницький О. М., Омельченко Л. М. Проблема формування професійної компетентності майбутніх фахівців енергетичного профілю у сучасних умовах. Вісник КДУ імені М. Остроградського. Кременчук : КДУ, 2010. Вип. 3/2010 (62) частина 1. С. 169-170.
7. Коваль М. С. Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Вінницький держ. педагогічний ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 1998. 176 с.
8. Кубіцький С. О. Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. К., 2001. 20 с.
9. Куфлієвський А. С. Індивідуально-психологічні фактори, які сприяють успішності навчально-службової діяльності курсантів університету. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2010. Вип.7. С. 254–259.
10. Кучеренко Н. С. Професійно важливі якості особистості як основа прогнозування успішності службово-бойової діяльності майбутніх офіцерів технічного профілю. Науковий вісник Херсонського Державного університету. (Серія «Психологічні науки»). URL: www.pj.kherson.ua/file/psychology_01/ukr/part_2/24.pdf
11. Лозова В. І. Проблема активізації пізнавальної діяльності студентів при вивченні психолого-педагогічних дисциплін. Вища і середня педагогічна освіта. К., 1989. № 14. С. 63–68.

12. Магда В. А. Особливості професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09. Х. 2011. 233 с.
13. Максименко С. Д., Мельник П. В., Олексієнко Б. М. Основи військової психології : навчальний посібник. Хмельницький : Видавництво Національної академії ПВУ, 2002. 532 с.
14. Малеван О. Ю., Переверзін Ю. П., Тищенко В. О. Аналіз структури системи підготовки кадрів у сфері цивільного захисту. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 2. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=538>
15. Мар'їн М.І., Ловчан С.І., Іваніхіна І.В. та ін. Оцінка і оптимізація психологічного клімату, стилю керівництва в органах управління і підрозділах Державної протипожежної служби»: Методичний посібник / За ред. Мешалкіна Е.А. - 2-е вид. - М.: ВНДПО, 1998. - 101с.
16. Миценко Д.В. Особливості педагогічної підготовки майбутніх офіцерів. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/1364/1/88.pdf>
17. Михайлюк В. О. Цивільна безпека : навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 158 с.
18. Молдавчук В. С. Педагогічна діяльність офіцера Національної гвардії України – важливий фактор навчання військовослужбовців за контрактом, готовності їх до якісного виконання службово-бойових завдань (проблеми, основні шляхи формування педагогічної майстерності). Честь і закон. 2016. № 1 (56). С. 43–48.
19. Парубок О. М. Дидактичні умови застосування ділових ігор у професійній підготовці фахівців пожежної безпеки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Хмельницький, 2003. 24 с.
20. Покалюк В. М. Педагогічні засади адаптації до умов професійної діяльності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у профільному вищому навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття

наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти». Черкаси, 2010. 20 с.

- 21.Школяр Є. В. Формування психологічної готовності у майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2014. 18 с.
- 22.Яворська Г. Х. Психолого-педагогічна характеристика діяльності викладачів ВНЗ МВС України. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : Зб-к наук. праць. Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2010. С. 372 – 379.
- 23.Ягупов В. В. Педагогічна майстерність офіцера. Збірник наукових праць ВГІ НАОУ. 2002. № 4 (29). С. 60–71.

Навчальне видання

Іващенко Оксана Алімівна

Ненько Юлія Петрівна

**ОСНОВИ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

Навчально-методичний посібник